

એક અટૂલી ઘાળી ઘાળી વાદળી
નવજાત વાછરડી ને પેઠે દોડતી 'તી
હિલ્લોળતી-હિંડોળતી
પવનના હિચકારે એ ઝુલતી 'તી.

રાત આખી સપનાની મહેફીલ ખરી જામી હતી
સપના માંહે આવી તું
ને પ્યારની તે છેડી સરગમ
એ સરગમ પર સરી ગયો
જગત સહુ વિસરી ગયો
પ્રેમનો હું પંથી વ્યાકુલ-ભાવનાકુલ
સરગમ સુરો પર સરી ગયો
ને થઈ ગયો એમાં જ મથગુલ.

પણ, પણ.....
પ્રેમ તો સર ના થયો-હું જમલઈ પાછો ફર્યો
વહાણે ઉઠી આકાશમાં મેં જ્યું તો
ક્યાં ગઈ એ વાદળી?
ક્યાં ગયો એ ચંદ્ર?
મારી ક્યાં ગઈ એ લાકડી?

જિંદગીનો દાવ પહેલો આજ હું હારી ગયો
એક મુસાફરને-બોલાવીને-લવચાવીને
મારી તે જે એક દોકર
એ જ દોકરથી ઉડ્યો
ને મંઝીલ ઉપર જઈ પડ્યો.

આજ મંઝીલ પદે, પરંતુ તું નથી
તું નથી-ને જીવનને કંઈ ગતિ નથી
જીવનમાં પ્રગતિ નથી
જે જીવનમાં જે પ્રેમ ના હો
એ જીવનને વ્યર્થ જાણો
વ્યર્થ એવા આ જીવનમાં
અર્થને પણ અર્થ છેનો?

પ્રેમને હોય છે લગની
બુદ્ધિ કદી હોતી નથી.
લગની વિના આ વિશ્વમાં
સિદ્ધિ કદી હોતી નથી.

ચકલીઓ ચણી જાય ખેતર
પછી પસ્તાયે શું વજે
પસ્તાવો કદી ના થાય તુજને
માટે જ તો એ કારણે
ચકલીઓને ચણતી અટકાવી દીધી.

સમયને મેં રોકી રાખ્યો
ઘટનાઓને રોકી રાખી
વીતી ગયેલા સમય નથી
કે તું બોલાવ ને હું
તોય પાછો આવ્યું ના.
તું જ મારી પ્રેરણા
ને તું જ મારી વેદના
તું જ મારું દર્દ છે.
એ દર્દની છે તું દવા.

ઈશ્વર પાસે એક જીવન
માંડ માંડ હું માંગી લાવ્યો
એ જીવન પણ આદર્શ ના જ્યો
તો શું હું ખાક જ્યો.

દીપ્તિ માટે જે ઝગે કદી એ રવિ ના
કીર્તિ માટે જે લખે કદી એ કવિ ના
હેવાનો ખડિયો કરી-લોહીની શાહી કરી
જે પ્રીતિ માટે આ લખી છે. આજ કવિતા.

શબ્દોનું આડંબર ધારી
આ કવિતાને અંતર ના દે
એમાં મુજ સમ એક કવિનું
સ્પર્શિત અંતર ના દે.

ફૂલેલતા મેળેલીનમાં એકાદ વાર્તા આપવા નક્કી કર્યું.

પરંતુ કેવી વાર્તા લખું? પ્રેમકથાનો લખું સાહસકથા લખું, રહસ્યકથા લખું કે પછી પંચતંત્ર જેવી ઉપદેશાત્મક વાર્તા લખું; તત્ત્વજ્ઞાન પર લખું કે માનસશાસ્ત્ર પર લખું; આસ્તિક મનુષ્ય પર લખું કે નાસ્તિક; સમાજ સુધારણા પર લખું કે સમાજનાં દૂષણો પર લખું; નારીની પ્રગતિ પર લખું કે અધોગતિ અને બેવફાઈ પર લખું; સમજનું નથી જ્ઞાના પર લખું.

ચાલો પ્રેમકથા જ લખું. આ ઉંમરે પ્રેમકથા સારી લખાશે. વિચારોમાં વાસ્તવિકતા રહેશે. શશીકાંત અને મિનાક્ષી ઘણાં વર્ષોથી એકબીજાને ઓળખતાં હતાં, ઓળખાણમાંથી પ્રેમ થયો અને માતાપિતાની ઈચ્છા વિરુદ્ધ પરણી ગયા અને ખાધું-પીધું અને રાજ... નહીં મજા કરી. નહીં પણ આવી વાર્તામાં શું મજા આવે. અચાનક પ્રેમ થયો જોઈએ. એક દિવસ શશીકાંત-મિનાક્ષીની સહેલી સુશિલાને જુએ છે બસ એના દીલમાં એ વસી જાય છે. એ મિનાક્ષીને કહે છે એના એ પ્રેમની વાત. મિનાક્ષી પ્રથમ તો શશીકાંતને ચીડવે છે પરંતુ પછી પૂછે છે: “આમ એકદમ થઈ ગયું? દિલ એકદમ છટકી ગયું?” શશીકાંત કહે છે;

મહોબ્બતમાં કદી દિલની જીગરની વાત પૂછે માં, કમળમાં કેમ બીડાયો ભ્રમરની વાત પૂછે માં; મને પાગલ કરી દેતી નજરની વાત પૂછે માં; ઈશારામાં જ લૂંટાતા જીગરની વાત પૂછે માં,

મિનાક્ષી કહે છે: “નિષ્ફળ જશો તો?” શશીકાંત કહે છે :

વસંતની મજા માણી છે જીવનમાં નિરંતર મે કદી જોઈ નથી એ પાનખરની વાત પૂછે માં.

ઘોડા દિવસ પછી ઓળખાણ થાય છે અને વસંત એના પૂરબહારમાં ખીલે છે. શશીકાંત અને સુશિલા એક-

બીજાને ચાહે છે અને પરણી પણ જાય છે. નહીં આમાં વાર્તાની મજા નથી. પ્રેમમાં વિયોગની માટે આમ લખું; શશીકાંત અને સુશિલાના પ્રેમના પ્રવાહમાં એક અવરોધ આવે છે. સુશિલા એકાદ વર્ષ માટે શશીકાંતથી દૂર જાય છે. શશીકાંત વિયોગમાં ગમગીન રહે છે.

પ્રિયા વિણ જીવતર સૂનું; ગમે ન રાજ્ય આ ભૂનું
હૃદયમાં દર્દ દુઃખ દૂનું; નૂતન લાગે ન સહુ જૂનું.

પરંતુ એક વર્ષ પછી પાછા મળે છે અને લગ્ન થાય છે. ના પણ આમ પણ કથા બરાબર નથી. પ્રેમમાં સફળતા જ મળે છે એવું નથી. નિષ્ફળતા જ ઘણાંને તો જોવા મળે છે. હા તો આમ લખું. શશીકાંત સુશિલાને પ્રથમ જુએ છે અને એનાં વિચારોમાં રાત-દિવસ પસાર કરે છે. ભણવામાં હવે એનું મન લાગતું નથી. ખાતા-પીતાંબિકતા-બેસતાં એના જ વિચાર. પર્યટનમાં, પિકનિકમાં, ફરવામાં એને સુશિલાની ખોટ સદા રહે છે. પહેલાં તો એ મિનાક્ષીથી બધું છુપાવે છે પરંતુ આખરે એ એને કહે છે. ના ના, આખરે એ એના બીજા ખાસ દોસ્ત નરેન્દ્રને કહે છે. નરેન્દ્ર એને સુશિલાને ભૂલી જવા કહે છે કારણ કે એ કદાચ ના જ પાડશે એમ એને લાગે છે. એ શશીકાંતને કોઈ બીજી છોકરીના વિચાર કરવા કહે છે પરંતુ સુશિલા તો નહીં જ મળે એમ કહે છે. શશીકાંત વિચારે છે સફળતા મેળવવી હોય તો એક જ વસ્તુને વળગી રહેવું જોઈએ. વેડફાંતી વફાદારીમાં સફળતા નથી. આખરે એક દિવસ એ સુશિલાને પૂછી જ નાખે છે. નરેન્દ્રના ધારવા પ્રમાણે સુશિલા એના ઈન્કાર કરે છે. શશીકાંત અત્યંત નિરાશ થાય છે. પરંતુ પછી શું? શું કામ ના પાડી હશે! મારામાં શી ખામી છે; એવા વિચારમાં શશીકાંત પાગલ જેવો થઈ જાય છે કે પછી એ આપઘાત કરે છે? કે પછી એ જિંદગીભર કુંવારો રહેવાનો નિશ્ચય કરે છે! શું શશીકાંતને કોઈબીજાના પ્રેમમાં પાડી પરણાવી દેવો. વાર્તા અટકી પડી. અંત શું આપવો સમજનું

શ્રી. ઇ. (મિક.)

જવ છે. નહીં પણ
 વિદ્યેગની જરૂર છે.
 પ્રેમના પ્રવા-
 એકાદ વર્ષ માટે
 વિદ્યેગમાં ગમગીન
 આ બુનું
 સહુ જૂનું.
 છે અને લગન
 નથી. પ્રેમમાં
 જ ધણીને તો
 સુશિલાને
 રાત-દિવસ
 લાગતું નથી.
 પર્યટનમાં,
 સદા રહે છે.
 પરંતુ આખરે
 બીજા ખાસ
 ભૂલી જવા
 એને લાગે
 વિચાર કરવા
 એમ કહે છે.
 હોય તો
 સ્વતંત્રી વક્ષ-
 એ સુશિલાને
 સુશિલા એના
 પરંતુ પછી
 એવા
 પછી એ
 રહેવાનો
 પ્રેમમાં પાડી
 સમજતું

N.C.C. GROUP

COLLEGE ATHLETICS

Test Your Strength "Tug of War".

"A Tense moment" Getting ready for a race

Sri S. K. Patel
All round Athletic

PUTTING
THE SHOT
TO
A WINNING MARK

OUT-GOING STUDENTS OF B.E. (MECH.)

for a race

for a race

નથી. વિચિત્ર જ અંત આપવો જોઈએ. નવીનતા હોવી જોઈએ. વાચકને વિચાર કરતો કરી દેવો જોઈએ.

પ્રેમકથા તો લખી નથી શકાતી. ચાલ કઈ બીજું લખું. મુંબઈના એક આલીશાન મકાનમાં અનંત રહેતો હતો. પડોશમાં નીલા નામની એક છોકરી રહેતી હતી. બન્ને એકબીજાને સારી રીતે ઓળખતા. ઘણી વાર સાથે ફરવા જતાં, ક્વાકો સુધી વાતો કરતાં અને આમ થોડાં વર્ષો પસાર થઈ ગયાં. અનંત નીલાને ધીમે ધીમે જુદી જ દ્રષ્ટિએ જોવા લાગ્યો. એને થયું કે આવી સુંદર છોકરીને હું મારી અર્ધાંગિના બનાવું તો કેવું સારું? માનવને ક્યારે ક્યો વિચાર આવશે તે કોણ જાણે? પછી તો અનંત નીલામાં ઘણી વધુ દિવ્યરૂપી લેવા લાગ્યો. એ વિચારતો થું નીલાને આ પસંદ પડશે. એ કદાચ મને ભાઈ માનતી હશે તો? એને પૂછવું કેવી રીતે અથવા તો કેવા વર્તનથી મારો પ્રેમ પ્રદર્શિત કરવો. આમ પૂછું અને જો એ આમ જવાબ આપશે તો એનો વિચાર છે. નહીં તો પછી કાંઈ નહીં. નહીં પણ એમ એને ખોટું લાગે. અને આમ ઘણા વિચારો કર્યા પણ કોઈ ઉપાય ન મળ્યો. આખરે એણે નક્કી કર્યું કે એનું વર્તન બરાબર જોવું અને પછી નક્કી કરવું કે એના શું વિચાર છે. પછી તો એનું દરેક વર્તન પણ એને એવું જ લાગતું કે “નીલા મને ચાહે છે પરંતુ છોકરી કદી પ્રેમનો એકરાર કરતી નથી માટે એ પણ શરમાતી હશે. મારે જ પૂછવું જોઈએ.” પરંતુ પૂછવું શું? ચાલ હું એક દિવસ અચાનક એનો હાથ પકડી લઈશ. જો એ કાંઈ નહીં બોલે તો પછી પૂછી જ નાખીશ કે “નીલા, આ હાથ ભલે મારા હાથમાં રહ્યો મને ગમે છે — આખી જિંદગી એને મારા હાથમાં જ રાખવા માગું છું.” જો એ ખેંચી લેશે તો પછી કોઈ સવાલ રહેતો જ નથી. અને એક દિવસ બગીચામાં વાત કરતાં કરતાં એણે નીલાનો હાથ પકડી લીધો. નીલા કશું બોલી નહીં. અને નિર્દોષપણે વાતો કરતી રહી. પરંતુ અનંતની જીભ જાણે શબ્દોચ્ચાર શબ્દોચ્ચાર જ ભૂલી ગઈ. એ કશું બોલી શક્યો નહીં અને થોડીવારે હાથ ખેંચાઈ પણ ગયો. પરંતુ ત્યાર પછી એને લાગ્યું કે નીલા જરૂર મને પ્રેમ કરે છે. અને હવે તો એના દિલમાં વાસના આવી વસી.

એક દિવસ અનંત એના રૂમમાં વાર્તા વાંચતો હતો. વાર્તામાં જાતીય સંબંધોનું વર્ણન હતું. એને નીલા યાદ આવી.

અને બન્યું એવું કે એ જ વખતે નીલા એને મળવા આવી. રૂમમાં બન્ને એકલા જ હતાં. એકાંતમાં માનવ-કાર્યોની સીમા ઘણી વધી જાય છે. ડાહ્યો માણસ જ્યારે ઘેલછામાં પ્રવેશે છે તો ઘેલછા પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે અને એમાં જ પ્રેમ ઘેલછા તો શ્રોષ્ઠ ઘેલછા ગણાય. અને આ ઘેલછા અને એકાંત અને તરત વચિત્રી જાતીય સંબંધનું વર્ણન કરતી વાર્તાનો ત્રીભેટો, પછી, પૂછવું જ શું? અનંત નીલાને વાર્તામાં અને વાર્તામાં એકદમ પોતાની નજદીક ખેંચે છે અને એની મજબૂત બાહોમાં એને ભીડે છે અને હજી તો એના હોઠ એના ગાલોને સ્પર્શે એ પહેલાં અનંતના ગાલ પર એક તમાચો પડે છે. અને નીલા કમરાની બહાર જતી રહે છે.

જીવનપ્રવાહમાં જ્યારે પૂર આવે છે ત્યારે મનુષ્ય એમાં ઝપાટાબંધ ઘસડાઈ જાય છે. એને આજુબાજુના પ્રસંગો પર વિચાર કરવાની કુરસદ નથી હોતી પરંતુ પૂર જોમ ઓસરે છે તેમ માણસ બધું વિચારે છે. અનંત એકદમ આઘાત પામે છે. પરંતુ હવે અનંત શું કરે? માફી માગે... નહીં નહીં વાર્તાના નાયક પાસે માફી નથી મંગાવવી. આ તો પુરુષોની જોઈજાજતી કહેવાય... આવી વાર્તા તો ન જ લખાય. લાવ સ્ત્રી વિષે કશું લખું... કોઈએ કહ્યું છે કે:

નારી તણાં નયનો નીહાળી સર્વ ઘેલા થાય છે.
વિદ્વાન કે ગુણવાન હો ધનવાન પણ લોભાય છે.
રંક રાય અમીર નિર્ધન નિત્ય તેને ચ્હાય છે.
શુરવીર દેતા શીર રણમાં દાસ એનાં થાય છે.
વકીલ અને બેરીસ્ટરો બાહોશ બહુ કહેવાય છે.
પણ પ્રેમદાની પાસ હાજી હાજી કહેતા જાય છે.

અરેઆવાં વખાણ તો નારીનાં ન જ કરવા જોઈએ.
એક જગ્યાએ વાંચ્યું હતું;

કદી નાથ કહી શીર હાથ ધરે
સ્મિત હાસ્ય થકી ખુશ નાથ કરે
કદી રાત પડી અતિ રીસ કરી
નિજ નાથ પરે તલવાર ધરે
ફૂર વાઘ તણો વિશ્વાસ કરો
વળી સાપ મૂખે જઈ હાથ ધરો
સુલુજો વિનંતી દીન “શંકરની”
નવ નાર તણો વિશ્વાસ કરો.

અરે આવું બધું મેગેઝીનની વાર્તામાં લખીશ તો સ્ત્રી વાચક વર્ગ ગુસ્સે થશે. શું કામ કોઈને ગુસ્સે કરવું? લાવ ને સાહસકથા લખું. પરંતુ યુવાનોને આજકાલ સાહસકથામાં ક્યાં રસ છે. કોઈએ કહ્યું છે તેમ

ઢોકીએ પીઠ તો ધબ દઈ ને પડે ધરતી પર
ઢોકીએ છાતી તો દિલ બંધ પડે એનો છે ડર
ન તો હિમત છે ન તો ચેતન છે ન કુવ્વત બાકી
જાણે માબાપના શિર પર છે મુસીબત બાકી
રહી ગયું છે હજુ યૌવનમાં લડકપણ બાકી
આરસી સાથેનું તેઓનું સગપણ બાકી.

તો આવા એ યુવાનોને સાહસકથા ક્યાં વંચાવવી. લાવ કોઈ નાસ્તિક મનુષ્ય વિશે લખું. એક ગામમાં કરમરાઈ નામનો માણસ હતો. ભગવાનને આકાર છે એમ તો એ માનતો નહીં—મતલબમાં એ મૂર્તિપૂજામાં માનતો નહિ. કારણ કે એણે સાંભળ્યું હતું કે

ચેતન પૂછે જડને કે “હું માંગુ તે દે”

ત્યારે બેસાડ્યો હું બેઠો તારી એક ફટી કે બે.

ઉપવાસ પણ એ કરતો નહીં કારણ કે પુણ્ય જે ઉપવાસ કરવામાં જ મળતું હોય તો ગરીબોને તો બારમાસ ઉપવાસ છે. ધર્મમાં એ માનતો નહીં કારણ કે એક ધર્મમાં જે ન કરવું જોઈએ તે બીજા ધર્મમાં છૂટ. ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળનારા માંસ ખાઈ શકે અને જરો નહીં. જે ભગવાન એક જ છે તો પછી એને મેળવવા આવા તદ્દન વિરુદ્ધ રસ્તાઓ કેમ? એ તો એમ જ માનતો કે ભગવાન જેવી કોઈ સાકાર વ્યક્તિ નથી. જ્ઞાન અને શક્તિ એ જ ભગવાન છે. એ કહેતો કે દેવોને નમસ્કાર કરીએ પરંતુ એઓ બ્રહ્માને વંદ્ય છે. વંદનીય બ્રહ્મા શાસ્ત્રમાં કહ્યા મુજબ કર્મનું ફળ આપે છે. તે ફળ કર્મના વશમાં છે તો પછી બ્રહ્મા તથા દેવોને વંદવાનું શું પ્રયોજન? માટે બ્રહ્મા પણ જેને ફેરવી શકતા નથી એવા કર્મને જ નમસ્કાર કરીએ.

પરંતુ હું તો નાસ્તિક મનુષ્ય પર વાર્તા લખવાને બદલે ઉપદેશાત્મક કલાની લખવા બેઠો. આવી વાર્તાથી ધર્મપ્રેમીઓ અને આસ્તિક મનુષ્યોનાં દિલ દૂભાશે. તો પછી લખવું શું? લાવ ભેગી કરેલી થોડી શાયરી અને ગઝલ આપું.

સૂર્ય કરતાં વાદળોથી ત્રાસ ઝાઝો થાય છે
કોઈની છાયામાં મુજબી ક્યાંય રહેવાનું નહીં
“અનિલ”

પરંતુ

તાપમાં સોને બીજનો આશરો લેવો પડ્યો;
કોઈ પોતાના જ પડછાયામાં સંતાપું નહીં.
“આસિમ”

અરે પણ આવી ગઝલો લખી આપીશ તો લખવું પડશે “સંગ્રાહક” અને આમ બીજની કૃતિ પર શું કામ આપણું નામ મેગેઝીનમાં લખાવવું એના કરતાં તો લખવું જ નહીં. શું સમાજનાં સુધારા પર લખું? સમાજની રચના પર લખું? એના દૂષણો પર લખું? આખરે કોઈના પર તો લખવું જ જોઈએ. ચાલ સમાજ સુધારણા પર લખું. સમાજમાં ઘણી ખરાબ જડ ધર કરી બેઠી છે. યુવાનોની ફરજ છે સમાજમાં સુધારા કરવા અને ખરાબ રિવાજો દૂર કરવા કારણ કે સાંભળ્યું છે કે:

તું છે હજી જવાન ને ધરડો સમાજ છે.

કહેવાય કેમ, ધરડો યુવકને હરી ગયો?

સમાજ સુધારણા પર વાર્તા લખીશ તો એ પણ ઉપદેશાત્મક થઈ જશે અને પાછું

“જુના સમાજના છે સૌ થાંભલા સહેલા,

જે જે ગળે પડે ના કંઈ આપણા સુધારા”.

એવી કોઈક ચેતવણી આપી ગયું છે. બીજું આજકાલ તો યુવાનો પોતાને ગમે તેમ જે સારું લાગે તેમ કરે છે. ધીમે ધીમે સુધરી જશે. જવા દે એવી વાર્તા પણ નથી લખવી.

કંટાળી ગયો ભાઈ. કોઈપણ વિષય પર લખવામાં કંઈક વાંધો હોય જ. કોઈ વાર્તા અમુક વાચકને ગમે અને બીજને ન ગમે. કોઈને એક વાર્તા વાંચી આનંદ આવે તો બીજને એ જ વાર્તા વાંચી ગુસ્સો આવે. આવી ખટપટમાં બધાને રાજી રાખવા જેવી વાર્તા કેમ લખવી માટે આપણે તો વાચક જ સારા, લેખક નથી બનવું. દ્રષ્ટ અને શ્રોતા જ ભલા, દર્શક અને વક્તા નથી બનવું. વિવેચક બની વિવેચન કરી જ્ઞાન મેળવીશું. આપણે ભૂલ શું કામ કઢાવવી? બીજની ભૂલ કાઢવું અને સુધરવું અને આથી આપણી ભૂલ પણ પછી આપણને દેખાશે. માટે વાંચીશું પરંતુ લખવાની મહેનત લેવી જ નથી. હવે વાર્તા લખવી જ નથી.

આથ થાય છે

એવાયું નહીં

“અનિલ”

લેવો પડ્યો;

સંતાયું નહીં.

“અસિમ”

આપીશ તો લખવું

કૃતિ પર થું કામ

કરતાં તો લખવું

હવું? સમાજની

નુ? આખરે કોઈના

સુધારણા પર

કરી બેઠી છે.

કરવા અને

લખવું છે કે:

સાજ છે.

ગયો?

તો એ પાલુ

સહેલા

સુધારા”.

બીજું આજ

વાગે તેમ કરે

તરી વાર્તા પાલુ

પર લખવામાં

કને ગમે અને

આનંદ આવે

આવી બધી

કેમ લખવી?

બનવું. ટ્રાપ્સ

નથી બનવું

આપણી

અને સુધા-

આપણને

સહેલત હવે

સમાજ

મારા સ્વપ્નનું

નૂતન ભારત....

ન. ન. પાંધી, બી. ઈ. (ઈ.)

૧૪ મી નવેમ્બરનો દિવસ હતો. જવાહરલાલ નહેરુનો જન્મદિવસ આરામ-ખુશીમાં પડ્યો પડ્યો હું જવાહરલાલ નહેરુએ આપણા દેશને લોકશાહી રીત-રસમો દ્વારા વિકાસ સાધવાની કેડીએ મૂકીને પ્રયાણ પંથે ચડાવ્યો તે મારે આપણી વિકાસ દોટથી આપણી કેટકેટલી પ્રગતિ શક્ય છે તેના વિચારોએ ચડી ગયો. એમ વિચાર-તંદ્રામાં મારી નજર સામે નવીન ભારતનું ચિત્ર ઉપસી આવ્યું. સ્વપ્નમાં સર્જાયલા એ અદ્ભુત અને સ્મરણીય ચિત્રને જોઈ મારું હૃદય પુલકિત થઈ ગયું. ઈશ્વર કરે મારું એ સ્વપ્ન ખરું પડે!

ઈ. સ. ૨૦૦૦નું વર્ષ છે. ૧૪ મી નવેમ્બર, જવાહરલાલ નહેરુનો જન્મદિન તથા બાલદિન આજા દેશે આ દિવસ ઉમળકાથી ઉજવી આધુનિક ભારતના ભાગ્યસ્થાને યાદ કરી ભવ્ય અંજલિઓ અર્પી છે. દેશે અદ્ભુત પ્રગતિ સાધી છે. કારમો ભૂખમરો, કંગાલ ગરીબી, અંધકારમય નિરક્ષરતા, અજ્ઞાન પ્રેરિત જડ માનસ, અને અંધશ્રદ્ધા, નિરુદ્ધામીપણું વગેરેએ કાયમી દેશવટો લીધો છે. પંચવર્ષીય યોજનાઓએ દેશને જૂના મૂડીવાદી અર્થતંત્રના ચીલામાંથી બહાર કાઢી સંચોજીત વિકાસના પંથે ખૂબ આગળ મૂકી દીધો છે. કોઈ એક ભાગના વિકાસને બદલે સમગ્ર રીતે સર્વાંગી વિકાસ સધાયો છે અને તેનાં મીઠાં ફળ સર્વને સરખાં ચાખવા મળી રહ્યાં છે.

સમસ્ત દેશનું ઉદ્યોગીકરણ સફળ થયું છે. બધા પાયાના ઉદ્યોગોમાં દેશ આત્મનિર્ભર છે, તેના આધારે બીજા અસંખ્ય ઉદ્યોગો દેશમાં ખૂબ ફૂલીફાલી રહ્યાં છે.

દરેક વપરાશની ચીજ દેશમાં બને છે એટલું જ નહીં. પણ દરેક ચીજનું એટલા વિપુલ પ્રમાણમાં ઉત્પાદન વધી રહ્યું છે અને તે એટલી ઉચ્ચકક્ષાનું છે કે દુનિયાના દરેક દેશમાં તેની માગ છે અને ઇજાજત છે. બીજા વિકાસ ઇચ્છતા અવિકસિત અને અર્ધવિકસિત દેશોને વપરાશની વસ્તુઓ બનાવવાના ઉદ્યોગો સ્થાપવામાં આપણી સહાય મળે છે. આપણી વસ્તીના અર્ધ ઉપરાંત ભાગ ઉદ્યોગો પર નિર્ભર છે. અને ઉદ્યોગો શહેરો પુરતા મર્યાદિત ન રહેતાં નાના મોટા નગરોમાં પણ સ્થાપિત થયા છે, એટલું જ નહિ પણ ગ્રામવિસ્તારોમાં પણ અમુક પ્રકારના ઉદ્યોગો ફૂલી-ફાલી રહ્યા છે. મોટા ભાગના ઉદ્યોગો સહકારી પદ્ધતિએ ચાલી રહ્યા છે અને તેમાં મૂડી અને મજૂરી એટલે ઉત્પાદક તત્ત્વો અને વાપરનાર વર્ગ એટલે ઉપભોગક તત્ત્વોના સહકારથી ખૂબ ઝડપી વિકાસ સધાઈ રહ્યો છે.

અહીં ક્યાંય વર્ગવિગ્રહ નથી. અરસપરસ વિચાર-વિનિમયથી સર્વકાર્યો થાય છે અને બધા ય હિતો ગંજવર વિકાસમાંથી ઉપજતા લાભોમાં ભાગ પામે છે. દેશનો કોઈ ભાગ ઉદ્યોગોથી વિમુખ નથી રહી ગયો. ક્યાંક-ક્યાંક નાના નાના છૂટા છવાયા પ્રદેશો કોઈ ને કોઈ કારણથી ઉદ્યોગોમાં પછાત રહી ગયાનું જુદે જુદે અંતરે કરાતાં અવલોકનોમાં જણાય તો તેના પર વિશેષ લક્ષ આપી એ વિસ્તારોને દેશના બીજા વિસ્તારોની હરોળમાં ઝડપથી લાવવાના પ્રયત્નો જોશબેર ચાલી રહ્યાં છે. ઉદ્યોગ-પ્રધાન દેશોમાં આપણા દેશની ગણતરી પ્રથમ હરોળમાં થાય છે અને વિજ્ઞાન, કળા, શિલ્પ વગેરે ક્ષેત્રોમાં આપણા દેશે અનોખી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે અને કરતું રહ્યું છે.

ખેતીવાડી ક્ષેત્રે પણ દેશે ઘણી પ્રગતિ સાધી છે— આયોજન સારું થયું છે. યાંત્રીકરણ ઘણું અંશે થઈ ગયું છે. તેથી વસ્તીનો માંડ રપ ટકા ભાગ ખેતીવાડી તથા પશુપાલન ઉદ્યોગો ઉપર નિર્ભર છે. ખેતીવાડી તથા પશુ-પાલન સહકારી પદ્ધતિથી અને વૈજ્ઞાનિક રીતે થઈ રહ્યાં છે. આયોજિત રીતે વનો માટે, ગોચર માટે તથા ખેતી-વાડી માટે ભૂવિભાગો નક્કી થયા છે. ખેતીવાડીનો પચાસ ટકાથી ઓછો હિસ્સો વરસાદ કે મોસમ ઉપર અને તે પણ અમુક અંશે જ આધાર રાખે છે. પચાસ ટકાથી વધારે ખેતીવાડી નહેરોના પાણી પર આધાર રાખે છે. બાકીની ખેતી પણ કૂવા, પાતાળ કૂવા, તળાવો અને જળાશયો ઉપર અને દરિયા કિનારા પાસેના પ્રદેશોમાં ક્ષાર-મુક્ત કરાયેલા સમુદ્રના પાણી ઉપર ઘણો મોટો આધાર રાખે છે. અન્નનું ઉત્પાદન આપણી વસ્તીની જરૂરિયાત કરતાં બમણું થાય છે. ઘી-દૂધની રેલમછેલ છે. અન્નના અખૂટ ભંડારો છે. વધારાના ઉત્પાદનનો અમુક હિસ્સો સરકાર ભાવેને વધુ પડતા ઘટતા અટકાવવા ખરીદી લઈને સરકારી સંગ્રહમાં રાખે છે તથા પરદેશોમાં જ્યાં અછત હોય ત્યાં ખાસ શરતોએ વેચે છે. તે ઉપરાંતનો વધારો જરૂરિયાતવાળા દેશને નિકાશ થાય છે.

શહેરો, નગરો અને ગામડાં સમૃદ્ધ છે. બધાં આયોજિત રીતે બંધાયેલાં છે. કોઈ વ્યક્તિ ઘરબાર વગરની નથી. બાંધકામ સતત થયા જ કરે છે અને નવા ગામો અને નગરો વસાવાય છે. જૂનાં વસવાટોને ઢેકાણે નવાં બંધાય છે અને ઓછી આવકવાળા કુટુંબોને જૂના ગીચ વસવાટોમાંથી છૂટાછવાયા નવા વિસ્તારોમાં જઈ રહેવાની સગવડો અને ઉત્તેજન અપાય છે. દરેક ગામ, નગર અને શહેરમાં પાણીનો પુરવઠો, સુયોજિત રસ્તા તથા શિક્ષણ મનોરંજન અને રમતગમત માટે ભાગ-બગીચા-મેદાનોની પૂર્વરચના કરી, પછી વસાવાય છે, અને દરેક ગામ કે નગર પાકી સડકો-માર્ગોથી જોડાયેલાં હોય છે.

શિક્ષણ universal છે. નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ એક ટકો પણ રહ્યું નથી. પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત અને વિનામૂલ્ય સરકાર તરફથી સર્વત્ર કરાયું છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂરું કર્યા પછી જુદી જુદી માધ્યમિક શાળાઓ જુદા જુદા વિષયોને મધ્યમાં રાખીને, ખેતીવાડી તથા પશુપાલનનું શિક્ષણ આપતી શાળાઓ એ વિષયોને લગતા શિક્ષણ, વેપાર-રોજગારની શાળાઓ

એ પ્રમાણેના વિષયોને મધ્યમાં રાખીને ત્રણ કે ચાર વરસનું વધુ શિક્ષણ આપે છે અને વ્યવસાયો માટે કિશોર-કિશોરીઓને તૈયાર કરે છે જ્યારે અમુક શાળાઓ એમને ઉચ્ચ શિક્ષણ-તાલીમ માટે તૈયાર કરે છે જે પછી એઓ ઉચ્ચ શિક્ષણનીયવિદ્યાપીઠોમાં આગળ અભ્યાસ ચલાવી પોતપોતાના વિષયોમાં નિષ્ણાત થાય છે. વૈજ્ઞાનિક અને તાંત્રિક શિક્ષણ પર ભાર અપાય છે, અને જાતમહેનતની ઈજ્જત થાય છે. દેશમાં અસંખ્ય યુનિવર્સિટીઓ સ્થપાઈ છે. એમાંથી મોટા વિશાળ ભાગની પોતાના (Campus) ધરાવે છે.

માર્ગવહેવાર દેશને દરેક ભાગમાં પૂર્ણ-પણે વિકસેલ છે. રેલ્વે દેશના દરેક ભાગને સાંકળે છે. અને દુરદૂરના ભાગો, સરહદો, દરિયાકિનારાના બંદરો સુધી વિસ્તરેલી છે. અસંખ્ય મોટા રસ્તા, સડકો દરેક પ્રદેશમાં વિસ્તરેલાં છે. કોઈ ગામ, નગર કે શહેર પાકી મોટી સડકથી એક કિલો-મિટરથી વધુ અંતે રહેલ નથી. તે ઉપરાંત દેશની અંદરના જળમાર્ગોના વિકાસ સંપૂર્ણ સંધાઈ ચૂક્યો છે. નહેરો વાટે તથા નદીઓ વાટે જળમાર્ગો વ્યવહાર વિના રોકટોક થઈ શકે છે. તે ઉપરાંત વિમાન-વ્યવહારનો ઘણો વિકાસ સંધાયો છે. અને વિમાનમાર્ગો પ્રવાસ સામાન્ય અને સસ્તો થઈ ગયો છે.

દેશનું વહાણવટું પણ ખૂબ વિકાસ પામ્યું છે. દેશની આયાત-નિકાસનો મોટો ભાગ ભારતીય જહાજો મારફતે થાય છે. એટલું જ નહિ પણ ભારતનો ધ્વજ દરેક સાગરમાં દરેક બંદરે ફરકતો દેખાય છે. દેશના અસંખ્ય જહાજ-વાડાઓમાં નાનાં-મોટાં જહાજોનાં બાંધકામો ધમધોકાર ચાલે છે. આપણે જહાજો વેચીએ છીએ. દેશમાં વહાણોની અને પરદેશોને પણ કોઈ તંગી રહી નથી, અને દેશના કિનારાનો પ્રદેશ પરદેશો સાથેના વ્યવહારથી સમૃદ્ધ બન્યો છે.

કોઈ ચીજની અછત વર્તતી નથી અને શાસન પણ સ્વચ્છ છે. વધારે પડતા આકરા કરો નથી અને વધારે પડતા અંતરાયો, બંધનો, મનાઈઓ કે નિયમનો નથી. બધા સુખી અને સંતુષ્ટ છે પણ આજસુ કે નિરુદ્યમી નથી. નવી નવી શોધો, સાધનોને ઉત્તેજન અપાય છે, વિદ્યા - કળા - કૌશલ્યની ઈજ્જત થાય છે. નાના-મોટા, ગરીબ-તલંગરનો ભેદ નથી. બધાને સરખી તકો મળે, બીજાઓને ભોગે કોઈ એક વ્યક્તિ કે વ્યક્તિ સમૂહ

કેવે તે માટે શાસનતંત્ર સતત સજાગ રહી સમાજવાદી બંને વિચારસરણીમાંના કોઈ એક તેની સહાયથી દેશના અર્થ-વ્યવસ્થામાં કોઈ એક વિચારસરણીના પ્રભુત્વની, ખેંચતાણના પારિણામાનુસાર.

વ્યવસ્થા અને ખેતીવાડી ક્ષેત્રે અસંખ્ય સ્થાપાયા છે. જાહેર આરોગ્ય ખાતર મફત હોસ્પિટલો અને દવાખાનાઓ સભ્યોના બંનેલ કુટુંબોની ઓછામાં ઓછા રૂ. ૨૫૦૦ થવા પામી છે.

મૂમિદળો, નોંદળો, વાયુદળો વિશાળ, આધુનિક આયુધોથી સજા, દેશના પગે નેચાર ઊભાં છે. દુનિયાની સરતની ગણના થાય છે. એશિયાનાબર સર્વોપરીપણ છે. દુનિયાનો દરેક રાષ્ટ્ર અને માનની નજરે જુએ છે. ભારતનું,

વિભાજન ફેક કરાયું છે અને ફરીથી અખંડ ભારત, એકત્ર ભારતનું ભૂખંડમાં નિર્માણ સૌ ભારતવાસીઓની સંમતીથી થયું છે. ભારત, સિંહલ, અફઘાનિસ્તાન, તિબેટ, નેપાલ અને બ્રહ્મદેશ સાથે મળી સહકારથી એક સંપી રાજ્યોના જૂથનું નિર્માણ થયું છે જે દરેક રીતે— રાજકીય, આર્થિક અને સાંસ્કારિક ક્ષેત્રોએ પરસ્પર ગાઢ સહકાર સાધે છે, એટલું જ નહિ પણ પૂર્વ, દક્ષિણ, મધ્ય અને પશ્ચિમ એશિયાના બીજા રાષ્ટ્રો સાથે તેમ જ આફ્રિકાના નવોદિત રાષ્ટ્રો અને ઓસ્ટ્રેલિયા સાથે મળીને એ આખા વિસ્તારનો વિકાસ સાધવા માટેના ઉપાયો વિચારે અને ચોજે છે.

આ ભવ્ય દર્શનથી મારું હૃદય હર્ષ-પુલકિત થઈ ઉઠ્યું અને મારા મુખમાંથી અનાયાસે હર્ષોદ્ગાર નીકળી ગયો જેના પડઘાથી મારી તંદ્રાનો તાર તૂટી ગયો અને હું જાગૃત થઈ ગયો. આમ મારું આ અમૂલ્ય સ્વપ્ન ખાવાઈ ગયું. પણ મને ખાતરી છે કે અંતરની આશાઓ ને ઊભી ઓથી કેન્દ્રિત થયેલું એ સ્વપ્ન સાકાર થતું હું જોઈશ જ.

ANIKAI"
956.

age of

age of

age of

Regis-
Bombay
F-358

ove are

IA,
blisher.

ering.

rhines

ies,

22-8167
22-8168

આ કાં ક્ષા

મધુ ઝવેરી

મુજ એક જ એ આકાંક્ષા
બુનિયાદીનો પથ્થર બનવું.
નથી ગર્વથી મારે,
મંદિર ઉપર ઝગમગવું.....ધ્રુ.
ભીષણ તમમાં ધરતી નીચે,
લામો સદીઓ ભાર સહીને,
વિમુખ પ્રસિદ્ધિ એવું,
જીવન મારે જીવવું. મુજ એક જ....
મીણબત્તી સમ જલવું મારે,
ખુદ જલી, વિશ્વ દીપાવવું મારે,
જલતાં જલતાં એવું,
જીવનદાન કરવું. મુજ એક જ...
નથી ઈચ્છા બનીને ધજા હું,
રથ ઉપર અભિમાનથી ફરકું,
પરન્તુ રથચક્રની એક,
યઃકશ્ચિત ખીલી બનું. મુજ એક જ..
શીર્ષસ્થિત કુસુમ ઈશના,
બનવાની મારી ઈચ્છા ના,
ચરણો ઉપર પડીને,
નિર્માલ્ય મારે બની જવું. મુજ એક જ..
સર્વોપિ સુઃલીનઃ સન્તુ
સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ
સર્વે ભદ્રાણિ પદ્યન્તુ
મા કશ્ચિત્ દુઃખમ્ આપ્નુયાત્ ।
આ છે જીવન ઈચ્છા મારી
અન્યો થકી મુશ્કેલ થવું. મુજ એક જ...
વચન આવા શ્રાવણ કરીને,
સ્વગુરુતા પર ગર્વ ધરીને,
અચલતાનો ઈશ પર્વત,
ત્વરિત મત્ સમો આવી ઊભો,

વદે હે શુદ્ર! તુચ્છ માનવ!
શુદ્રતામાં તુષ્ટ માનવ!
અંધો ધ્યેય અપરાધ થા કરે?
વચને કિમ્ તું દરિદ્રતા ધરે?
ગદ્ગદ ગાન સાંભળનાર તું
તને દિવ્ય તાનનું ભાન થાનું?
શિતિજ સીમિત દ્રષ્ટિ તારી
તને પશ્ચાત્ સૃષ્ટિનું જ્ઞાન થાનું?
છાણનાં કીડા, કૂપમંડૂક,
બંધ કર તવ વ્યર્થ ટકટક.
બહુ સાંભળ્યું પર્વતરાજ તમારું,
હવે જરા મારુંય સાંભળો,
લઘુતામાં છે ગુરુતા,
ગુરુતામાં ગૌરવ નહીં!
ત્યાગ, તપસ્સા, યશ વિના
છે જીવનને સૌરભ નહીં,
વ્યક્તિવ્યક્તિથી રાષ્ટ્ર બને છે
વ્યક્તિવગર તો રાષ્ટ્ર નહીં.
બિદુબિદુથી તડાગ છલકે,
પણ બિદુવગર છે તડાગ કંઈ?
તંતુતંતુથી વસ્ત્ર બને
પણ તંતુવગર તો વસ્ત્ર નહીં.
તો પછી બિદુ બનવું મારે, તડાગ નહીં.
તો પછી વ્યક્તિ બનવું મારે રાષ્ટ્ર નહીં.
ખીલી રથની બનું હું ધજા નહીં.
સેનાનો સૈનિક બનું હું
સેનાપતિ નહીં. મુજ એક જ....
કણકણથી ને શણથી મટવું,
તનમનને જીવનથી જલવું,
પળપળથી શય થઈને મારે,
પંચભૂતમાં વિલીન થવું. મુજ એક જ...

મારાં શ્રીમતીજી

પ્રદીપ શાહ

એસ. ઈ. (મિકે.)

સ્વામીના શું વિચારી રહ્યા છો?” એમણે પૂછ્યું.

“એક આઉટ વિશે”—મેં જવાબ આપ્યો.

“ક્યાં જોવાઈ ગયા છો?”

“ઘરમાં જ છું ને!”

“તો પછી મારી સાથે વાતો કરવાની ફરસદ એ તારૂંક્યાં.”

“મારો મૂડ નથી, રકડક ન કરીશ.” ભારત સર-
જેમ મેં ચોકખા શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો.

મેં મારાં શ્રીમતીજીનો પારો ચઢી ગયો અને
એણે લીલું મરચું જેમ તીખી ગંધ સાથે ફાટે, તેમ
મેં એમણે જીવન નાટકનો ઝગડો—સંપન્ન ભાગ
શરૂ કર્યો—એ જ પાર્ટ જે મેં મારા બાળપણમાં
ઘરમાં, પછી અમુક નવલકથાઓમાં અને લગ્ન
નેક વાર પ્રત્યક્ષ, સાંભળ્યો, વાંચ્યો અને જોયો હતો.

“તમને તો જાણે ઘરની કાંઈ નથી પડી જ.
કપડાં ધોવામાં શુક્રવાર નથી. રામો રોજના
પડે છે. છાપાવાળો રોજ પૈસા માટે ધક્કા ખાય છે.
નાની વાત થઈ, પણ દૂધવાળા તથા મોદીને શું
આપવો? અને તે પણ રોજ રોજ. . .”

જાણે ગ્રામોદ્ધેનની રેકર્ડ શરૂ થઈ ગઈ. મારે સિનેમા
આછા જેવા જેઈએ અને જે જેવા હોય તે સજેડે
કે એમની સાથે અને ફક્ત એમની સાથે જ. કેમકે
એક માણસ છે, એને પણ મારી જેમ ઘણો શોખ
—હું આ વસ્તુ નહોતો સમજતો અને તે તેમણે સમ-
કોઈક વાર સાથે બહાર ફરવા જવું જેઈએ, એટલે
સારી સાડીઓ તો પહેરવા જેઈએ જ. વળી
સાદી પ્લાસ્ટીકની બંગડીઓથી ચાલે, પણ બહાર

જવું એટલે બે-ત્રણ જોડ ચીદ ફેરેટની બંગડીઓ, કાનની
લેટેસ્ટ સ્ટાઈલની બુટ્ટીઓ, આકર્ષક ફ્રેમવાળા કાળા ચશ્મા
વગેરે નાની નાની વાતોનો ખ્યાલ, તેમના જેટલો જ મને
આવવો જેઈએ. અરે ભાઈ! સાચું પૂછો તો એમની જરૂ-
રિયાતોને વધુ ન્યાય આપવા જતાં જ, અમારા ઘર-
બજેટની ખર્ચવાળી બાબત વજનદાર બની જાય છે. અને
એટલે જ દૂધવાળો કે મોદી માથે છાણાં ઘણાં થાય છે.
પણ એ વસ્તુ મારાં શ્રીમતીને સમજાવે કોણ? જાણી
જેઈને ઝગડો કરવાનું મન કેને હોય? છતાં પણ ક્યારેક
મારું વિચારશીલ માનસ બળવો પોકારી ઊંડે ત્યારે પત્ની-
દેવીનો ક્રાંતિકારી સ્વભાવ પણ પાછો ન પડે અને ઘરમાં
જાણે નેપામ બોમ પડ્યો હોય, તેમ વાતાવરણ સળગી
ઊંડે—વગેરે વગેરે.

આપણી—સરકાર બધે સુધારાવધારા કરે છે
પણ ઘરસંસારની આ બાબતને અડતી પણ નથી. સીધી
વાત છે કે જે તેઓ મીનાદેવી (જેમનું ઉપર વર્ણન
થયું.) જેવી અનેક પત્નીઓની ટકટક એમના મોઢામાં જ
બાંધારી દેવામાં સફળ થાય, તો મારા જેવા અનેક પતિ-
દેવો માનસિક સમતુલા જાળવી શકે અને એમને દેશ
વિશે વિચારવાનો કંઈક સમય મળે, દેશસેવા કરવાની
ઈચ્છા જાગે, દેશદાઝ જેવી સર્વોચ્ચ ભાવનાઓનું સિયન
થાય અને અમારી એટલે કે સમાજની નૈતિક હિમત વધે,
પણ સરકાર બચાવ પણ સારો કરશે. એ કંઈક આનું
કહેશે કે—જ્યારે તમે તમારી પત્નીઓથી કંટાળ્યો, દેશ
માટે એથી ઉત્તમ ઘડી કોઈ નહીં હોય. કેટલાય પરિણીતો
મોટી સંખ્યામાં લશ્કરમાં ભરતી થશે; એમની પત્નીઓના
ત્રાસથી બચવા. કેટલાય જણાં ‘સિવિલ ડીફેન્સ’ની
પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરશે કે જેથી વધુમાં વધુ સમય ઘર બહાર
વ્યતીત થાય. આથી ઘણા પતિઓ, એમની પત્નીઓના
અવિરામ વાક પ્રહારોથી બચી શકશે અને દરેક ભારતવાસી
પતિ પોતાના દેશ વિશે દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કરતો થશે.
સીધી વધુ આનંદની વાત તો એ છે કે વગર પ્રચારે સફળ
કુટુંબનિર્માણ થશે.

ખર! હું અંગત વિષય છોડી બહાર જવા માંડ્યો,
નહીં?—મારી મીના પણ ઘણી વાર મને એ જ કહે છે કે
આખી દુનિયાની પંચાત હું કરતો રહું છું અને હમેશા
ભૂલી જાઉં છું. એ મુંબઈ જ્યાં હું અને મારા શ્રીમતી
વસી રહ્યાં છીએ—તથા જ્યાં ભારતની આવતી કાલના

અમુક નાગરિકો પણ વસશે...અને આ તથા આવી વાતો શરૂ થતાં, અમારી ડબલ ડમ અમારે મન કાશ્મીરની કોઈ આરામદાયક હોટેલ બની જાય છે. જવા દો, યાર! આ માટે હવે ફક્ત લંબાવવાની જરૂર લાગતી નથી. મારા સંસ્કારી શ્રીમતીજી ના પાડે છે.

હા. તો હું એક મિકેનિકલ એન્જિનિયર છું અને એ એક આનંદની વાત છે કે મારી મીના પણ પતિ સમાવડી છે. ભારત દેશની એ એક પ્રથમ સ્ત્રી મિકેનિકલ એન્જિનિયર છે. છતાં આખરે જાત તો સ્ત્રીની—એટલે ગમે તેટલી અક્કલ ભરી હોય પણ બધી પગની પાનીએ. આટલી ભણેલ-ગણેલ સંસ્કારી અને સમજુ છતાં સ્ત્રીના જાતિવાચક ગુણો એનામાં હોય જ. અમારા ઘરની કામવાળી રજજૂભાઈ જેવી ફૂલની વેણી એને જોઈએ જ. ઉપરવાળા વાસંતિ-બહેન પહેરે છે એવી 'લેસલિન' સાડી એણે ખરીદવી જ જોઈએ. અમારી ઓફિસના લેડી-ટાઈપીસ્ટ જેવા સેન્ડલ મારે મીનાને અપાવવા જ જોઈએ. જવા દો! હું મારી ફરિયાદ વારંવાર રજૂ કરવા માગતો નથી, પણ તમે જ કહે કે મીના પછી એક એન્જિનિયર સ્ત્રી હોય કે સામાન્ય કક્ષાની સ્ત્રી હોય—શું ફરક પડ્યો? તમને સ્ત્રી-સન્માનની લાગણી હશે તો તમે કહેશો કે મારા ઘરને માટે એ કમાઈ રહી છે, એ શું ઓછી મદદ છે? અરે ભાઈ, એ જ તો મુશીબત છે. એથી તો એમને ઉલટું બધો બની શકે તે ખર્ચ કરવાનો શોખ અને નશો ચઢે છે. પરિણામે મારું ગજવું

પણ હળવું થઈ જાય છે અને મહિનાના અંત પહેલાં એકાદ વાર તો કહેવું પડે કે—

“અરે યાર, મેરી તુમ ભી હો ગજબ! કુછ બચત તો રખો. આ હા માનો કહો, ‘અજ તુમ હો જવાં, મેરી જાન લડકપન છોડો.’”

છતાં હમણાં કટોકટીના વખતમાં એનામાં કંઈક ફરક પડ્યો હોય એમ જણાય છે. કેટલીક વાર એ આપણાં એર ફોર્સનાં ફાઈટર, નેટ કે એચ. એફ. ૨૪ વિશે પૂછતી દેખાય છે તો કોઈક વાર કાશ્મીરનો નકશો ધ્યાનપૂર્વક જોતી હોય છે. હવે બેંક આઉટમાં મારો મૂડ નથી કરતી. રાષ્ટ્ર કટોકટીને પહોંચી વળવા માટે આપણે શું કરવું જોઈએ એની શેરીના બાજકોને તથા બેરાંઓને સમજ પાડે છે. એ તો મારા મીના વિશેના વિચારો, કોઈવાર નિરાશાવાદી બની જાય એટલે મને એ ‘મલિબહેનની’ ‘સ્ટાન્ડર્ડ ફાર્મ્યુલા લાગે, બાકી આખરે તો એ એક એન્જિનિયર સ્ત્રી છે. કદાચ એની સરખામણી ડેડ સેન્ટર્સ (Dead centres) માં રહેલા એન્જિન સાથે થઈ શકે—જેને શરૂ કરવું મુશ્કેલ છે પણ શરૂ થયા બાદ તો બંધ થાય ત્યાં લગી ગતિશિલ જ રહે. મારા શ્રીમતીનું પણ એવું જ છે. ગતિમાન થવા માટે એને અનુકૂળ વાતાવરણની જરૂર પડે જ. ખેર ગમે તે હોય, પણ એની થોડી પણ વિચારશીલતાનું કારણ જાણો છો?

શ્રીમતી કોનાં છે?—મારાં ને! એટલે જ.

સંરક્ષણના બીજ હરોળ

પ્રદુલ સી. ઠક્કર એસ. ઈ. (ઈ.)

આજે જ્યારે યુદ્ધના ભયાનક વાદળો દેશની કિતિને ઘેરાય છે અને સીમાડાઓ સળગી બેઠ્યા છે ત્યારે ભારત માટે સંરક્ષણ કરતાં બીજ કોઈપણ બાબત મહત્ત્વની નથી. દેશની—રાષ્ટ્રની અખંડિતતા અને સાર્વભૌમત્વનું સંરક્ષણ તેો રાષ્ટ્રના પ્રાણ-પ્રશ્નો છે.

ભારતને આઝાદ થયે આજ અઢાર વર્ષનાં વડાણાં વાઈ ગયાં અને ભારતે લોકશાહીનો એક સફળ પ્રયોગ સમાજવાદના ધોરણે કર્યો. આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે ભારતે સ્વ. નહેરુના નેજા હેઠળ નામના મેળવી. જગતની કોઈપણ મહાસત્તાના જૂથમાં જોડાણ વિના સ્વ. નહેરુએ બીન જોડાણ અને શાંતિમય સહઅસ્તિત્વની નીતિ અપનાવી. તે જ કુએ જગતના રાષ્ટ્રો સાથે મિત્રાચારીના કોલકરાર કર્યા. ચીન જેવા પાડોશી રાજ્યો સાથે ‘પંચશીલ’ ના (peaceful co-existence) કરાર કર્યા, પરંતુ એ નાપાક ચીને ‘હિંદી-ચીની ભાઈ ભાઈ’ ના અંચળા હેઠળ ભારત પર આક્રમણ કરવાની પૂર્વભૂમિકા રચી. સન ૧૯૬૨ ના ઓક્ટોબરમાં ચીને ભારત પર આક્રમણ કરી ભારતની આઝાદી લૂંટવા ને સાર્વભૌમત્વને ખંડિત કરવાનો એક નિષ્કુર પ્રયાસ કર્યો—ને આપણે સીમાઓના સંરક્ષણની બાબતમાં સાવધાન થઈ ગયા.

સંરક્ષણની પ્રથમ હરોળ એટલે મોરચા પરની આપણી સજ્જતા. પોતાના માદરે વતનનું પૂર્ણપણે રક્ષણ કરીને દુશ્મનદળની વધુમાં વધુ ખુવારી કરી તેને તેના પ્રદેશમાં પાછા હાંકી કાઢવા અને લશ્કરી યુદ્ધમાં વિજય મેળવવો તે સંરક્ષણની પ્રથમ હરોળનું ધ્યેય. હાલમાં જ ભારતીય લશ્કરે પાકિસ્તાની દળોની જે ભારે ખુવારી કરી છે તે પરથી ભારતની સર્વોપરિતા સ્પષ્ટ જ જણાઈ આવે છે. પણ એ ન ભૂલવું જોઈએ કે આ પ્રથમ હરો-

ળનો આધાર તેની બીજ એક હરોળ પર છે અને તે છે ‘સંરક્ષણની બીજ હરોળ.’ સંરક્ષણની આ ઉભય હરોળો એકબીજાની પૂરક છે અને એકની સફળતાનો આધાર બીજાની સજ્જતા પર છે.

સંરક્ષણની બીજ હરોળ એટલે દેશની આંતરિક પરિસ્થિતિમાં સુંદર અને સુદૃઢ આયોજન, અન્ન મોરચો, શસ્ત્રસામગ્રી ઉત્પાદન ક્ષેત્ર, આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકીય મોરચો અને પ્રજાકીય ભાવાત્મક એકતા. ભારતે આ સંરક્ષણની બીજ હરોળ પર એટલું જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે.

ભારતે લશ્કરી યુદ્ધમાં તેો વિજય મેળવ્યો જ છે પણ સાથે સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકીય મોરચે પણ સજ્જર સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છે. પાકિસ્તાની આક્રમણ સામે જે મક્કમતા ભારતે દાખવી છે તે ખરેખર જ પ્રશંસનીય છે. કાશ્મીર પ્રશ્નમાં શાસ્ત્રી સરકારે એક નવો જ અને સફળ એક આગ્યો, એટલું જ નહિ પણ યુનોમાં પણ આપણે કોઈપણ મહાસત્તાને તાબે થયા વિના જે સ્પષ્ટ અને બુલંદ અવાજે આપણી કાશ્મીર પ્રશ્નની નીતિ અને બીન-જોડાણ અને શાંતિમય સહઅસ્તિત્વની વિદેશનીતિની સ્પષ્ટતા કરી છે—એ ખરેખર જ ભારતની રાજકીય મોરચાની સફળતાનાં સીમા ચિન્હો છે.

વળી, ભારત આજે છેલ્લા અઢાર વર્ષોથી અન્ય રાષ્ટ્રોનો સહકાર અને સહાય સંપાદન કરી સમાજવાદની પગદંડી પર જે રીતે આજાદીના પંથપર ધીમે પણ ચોક્કસ ગતિથી આગળ વધી રહ્યું છે એ ભારતની રાજકીય ક્ષેત્રે સફળતા જ સૂચવે છે.

ત્યારે, ઘરઆંગણે—અન્ન કટોકટી—છતાં પણ સ્થિતિ મજબૂત છે. ભારતમાં અન્ન કટોકટી ફક્ત ૧૦ ટકા જ છે પરંતુ અનાજની બેકાળજી ભરેલી સાચવણી,

ખોટો બગાડ અને કંઈક અંશે ખેડુતોની રોકડિયા પાક માટેની લાવસાવૃત્તિ આજની પરિસ્થિતિ માટે જવાબદાર કહી શકાય. ભારત ખેતી પ્રધાન દેશ હોવા છતાંયે પરદેશથી લાખો ટન અનાજ દર વરસે આયાત કરવું પડે છે. આ પરદેશી અનાજના વપરાશથી જનતામાં આજાદીનું લોહી ક્યાંથી ફરે? જીવનમાં સામાન્ય વપરાશની ચીજોમાં આપણે ‘આયાત કરેલ’ અથવા તે ‘ઈમ્પોર્ટેડ’ ને અગ્રસ્થાન આપીએ છીએ એ ખરેખર જાણિતાજનક વિષય છે. દેશની આજાદી ત્યારે જ વધે જ્યારે દેશ આજાદ હોય અને આમજનતા સ્વદેશી બનાવટો જ વાપરતી હોય. અન્નની બાબતમાં ભારતે આગામી ત્રણ વરસના ટૂંક ગાળામાં જ સ્વાવલંબી બનવાને કમરકસી છે એ નોંધનીય છે. પંચવર્ષીય યોજનાઓનો સફળ અમલ સાહકારી ધોરણે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી ખેતી અને સંવર્તિનિયમન આ બાબતમાં ધાર્યા પરિણામે લાવશે એમાં શંકાને કોઈ જ સ્થાન નથી. આપણા લાડીલા વડા પ્રધાન સ્વ. શાસ્ત્રીજીનું ‘સોમવારે સાંજનું ખાણું’ બંધ’ આહવાન અન્ન સમસ્યા ઉલ્લેખ કરવાની અલૌકિક ચાવી છે, તદુપરાંત સ્વદેશાભિમાનની જ્યોતને વધુ ને વધુ પ્રજ્વલિત કરવામાં અમૂલ્ય ફાળો આપશે.

આગળ ઉપર કહ્યું તે મુજબ સંરક્ષણની આ ઉભય હરોળો એકબીજાની પૂરક છે. એકની સફળતાનો આધાર બીજાની સફળતા પર નિર્ભર છે. સંરક્ષણની પ્રથમ હરોળમાં લડતા સૈનિકોમાં નવજવાનોની ભરતી કરવી અને તેમની તમામ જરૂરિયાતોને પૂરી પાડવી એ સંરક્ષણની બીજી હરોળનું અંગ હોઈ શકે. ભારતે શસ્ત્ર સરંજામના ઉત્પાદન ક્ષેત્રે પણ નોંધનીય પ્રગતિ કરી છે. વિદેશના ભાડુતી ‘સેબરલેટ’ કરતાં આપણા દેશી બનાવટના ‘નેટ ફાઈટરો’ વધારે કામચાલ નીવડ્યા છે. અને અમેરિકન પેટન ટેકોનું બજાર જ દેશી રણગાડીઓએ ખલાસ કરી નાંખ્યું છે. તેમ છતાંયે આ ક્ષેત્રે સ્વાવલંબન આવશ્યક છે કારણ કે તકસાધુ મિત્રોની મદદ આજાદીની એ પવિત્ર જ્યોતને રખે ને ગૂંગળાવી નાંખે. વળી, ભારતના યુવક-યુવતીઓને ફરજિયાત લશ્કરી તાલીમ આપી તેયાર કરવા અને કટોકટીના સંજોગોમાં સુંદર અને સુદૃઢ આંતરિક વ્યવસ્થા માટે કટિબદ્ધ કરવા એ જ સંરક્ષણની બીજી હરોળનું કર્તવ્ય છે. યુદ્ધવિષયક નિષ્ણાતોનું કહેવું છે કે એક સૈનિક જે લડતો રહે તો તેની પાછળ બીજા ૧૩

(તેર) જણાની જરૂર પડે છે. દાખલા તરીકે પૂરવઠો પહોંચાડનાર, ટેકનીશીયન, ઈજનેર, કામદાર, કિસાન, ડોક્ટર વગેરે વગેરે. આમ આપણે દરેક જણ રાષ્ટ્રના સૈનિકો છીએ એ ન ભૂલવું જોઈએ. સૌ પોતપોતાને સ્થાને સૈનિક છે માટે જરૂર છે ફક્ત વફાદારીથી કર્તવ્ય-પાલનની.

નવભારતના નવનિર્માણમાં અને આજાદીની એ પવિત્ર જ્યોતને જલતી રાખવા આપણે સૌએ આખી ઈમારત ન થવાય તો કંઈ નહિ પણ ઈંટ બનવા તેયાર થવાનું છે અને તત્પર થવા છીએ એ ખરેખર જ આપણા લોકોનું ખમીર કેટલું ઊંચું છે તે સાબિત કરી આપે છે. તકસાધુ મિત્રોને ચીમકી આપતાં સ્વ. શ્રી લાલબહાદુર શાસ્ત્રીએ કહ્યું છે કે ભારત આજે કોઈની પણ મદદ વિના એકલે હાથે ચીન પાકનો સંયુક્ત આક્રમણનો મુકાબલો કરવા કટિબદ્ધ છે એ ખરેખર પ્રજાકીય ભાવાત્મક એકતા, માદરે વતનને કાળ પોતાનું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરવાનો દ્રઢ સંકલ્પ, આત્મવિલોપન અને ફનાગીરી માટેની પ્રજાની તેયારી, તમન્ના ને તાલાવોલીની બાંગ પૂકારે છે અને ભારતીય સંરક્ષણની બીજી હરોળની સફળતાની છડી પૂકારે છે. સંરક્ષણની બીજી હરોળના આ મોરચે જનતાનું ખમીર જેટલું ઊંચું છે તેટલું જ આપણા જવાનોનું પણ છે. આ સ્થાને એમની ભવ્ય સિદ્ધિઓ અને કુરબાનીઓને અંજલિ અર્પતા આપણું મસ્તક આજે ગર્વથી ઊંચું છે અને ફરી એકવાર સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ પછી ભારતીય સૈન્ય અને ભારતીય પ્રજાની એકતા અને જોમ, શીર્ષ અને ખમીરની ઓજસ અને અસ્મિતા આજે દેખાઈ આવે છે.

આમ આજે જ્યારે સીમાડાઓ સળગી ઊઠ્યા છે ત્યારે ભારતે સંરક્ષણ માટે પોતાની તમામ શક્તિઓ કેન્દ્રિત કરવી જ રહી અને આજાદીની એ પવિત્ર જ્યોતને સદાયે જલતી રાખવાના દ્રઢ સંકલ્પ સિવાય બીજા કોઈ પ્રશ્ન મહત્વનો હોઈ શકે જ નહિ અને તે માટે પોતાનું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દરેક ક્ષેત્રમાં સ્વાવલંબી બન્યા સિવાય ભારતીય પ્રજા નિશ્ચિત બની શકે નહિ કારણ પરાવલંબી બની, ભારતની આજાદી જોખમમાં મૂકી ચોક્કસ હિતોની મેલી મુરાદ બર લાવી શકે નહિ. સદીઓની ગુલામી બાદ અને શહીદાના શોણિતથી રંગાયેલી આજાદીની જ્યોત ગમે તે ભોગે પણ સદાયે વધુ ને વધુ પ્રજ્વલિત રાખવી એ જ સંરક્ષણની બીજી હરોળનું ધ્યેય હોઈ શકે.

OUT-GOING STUDENTS OF B.E. (CIVIL)

OUT-GOING STUDENTS OF B.E. (ELEC.)

Sinking a
Tube well
in the College
Campus.

Glass House
(Erected by Mechanical Department)

ELECTRICAL LABORATORY

मराठी विभाग

सतीश इंगळे

S.E. (Mech.)

माझ्यासमोर पडलेल्या दैनिकांत मी वाचलें
“सुप्रसिद्ध निसर्गचित्रकार श्री. अच्युत गोरे यांचें
काल निधन झालें”. होय, अच्युत काल मेला. आयुष्यभर
माशाप्रमाणें तडफडणाऱ्या एका जीवाला काल शांति
मिळाली. कर्तृत्वाचा पेला कांठोकाठ भरलेला असूनही
तो ओठाला लावण्याचें भाग्य न लाभलेल्या कलंदर
नशिवाच्या अष्टपैलू कलाकारानें जीवनयज्ञांत आत्मावृत्ति
देऊन पृथ्वीतलावरची आपली दुःखद यात्रा काल
संपविली.

मोठें विचित्र वाटतें नाहीं. ! पण खरें आहे. अच्यु-
तला अष्टपैलू कलाकार अन् तोहि कमनशिबी म्हणणें
आणि त्याच्या साध्यासुध्या सरळ मृत्यूला आत्महत्या
म्हणणें खरेंच चमत्कारिक आहे. जगाच्या दृष्टीने तो
एक लहरी, तिरसट आणि उद्दाम असा निसर्गचित्र
काढणारा प्रतिभावान् चित्रकार त्याच्याबद्दल वरील
उद्गार काढणें म्हणजे अतिशयोक्तिच म्हणावी लागेल.
पण दुर्दैवानें ही अतिशयोक्ति नाहीं. जर असती तर
मला फार बरें वाटलें असतें. आणि अच्युतवरही अशी
आत्महत्या करायची पाळी आली नसती. पण तसें व्हायचें
नव्हतें. आणि म्हणूनच देवानें त्याला अमाप प्रतिभा
दिली पण त्या प्रतिभेलाच एक अत्यंत हिंडीस असा
शापहि दिला. एकाद्या सुंदर युवतीला कोड असावें
तसा. त्यानें अच्युतच्या आयुष्याची नासाडी केली.

तो माझा बालमित्र अगदी लहानपणापासून आम्हीं
एकत्र खेळलों, शिकलों, हिंडलों, फिरलों. माणूस आपल्या
खाजगी डायरीत जितक्या मोकळेपणांनि लहील तितका
मोकळेपणा आमच्यांत होता. अगदीं अथपासून इति-
पर्यंत त्याचें जीवन मला माहीत आहे. मीच तें जगलों
आहें असें तिन्हाइताला वाटण्याइतकें.

लहानपणापासूनच त्याची चित्रकलेंत गति होती.
तो फार सुंदर चित्रें काढी. आपण चित्रकार व्हावें अशी
त्याच्या बडिलांची फार इच्छा होती. पण त्यांना यश
आलें नव्हतें. त्यामुळें आपल्या मुलाची ही दुसारी पाहून
त्यांचा आनंद स्वर्गांत मावत नव्हता. आपल्या मुलाचें
कौशल्य पाहून, त्याच्यासाठीं वाटेल तो त्याग करण्याची
त्यांची तयारी होती. एवढा त्यांचा त्याच्यावर विश्वास
होता.

मॅट्रिक झाल्यावर आमचे मार्ग भिन्न झाले. अच्युत
चित्रकलेचें उच्च शिक्षण घेऊं लागला. तेथें तर तो
चांगलाच चमकला. चित्रकार म्हणून आतां तो पुढें येऊं
लागला. इतकेंच काय पण भविष्यकालांतील एक
महान् चित्रकार असें अंदाज ही आतां त्याच्याबाबत
वर्तविण्यांत येऊं लागलें. चित्रांतून भावना दाखविणारा
सर्वस्पर्शी चित्रकार म्हणून इतक्या लहान वयांतच त्यानें
कीर्ति मिळविली होती.

शिक्षण संपल्यावर त्यानें धंदा सुरू केला. चित्रकार
म्हणून त्यानें अगोदरच इतकी कीर्ति संपादन केली होती
कीं त्याला कांहींच अडचण पडली नाहीं. शिवाय छंद
आणि व्यवसाय दोन्ही एकच असण्याचें भाग्य त्याला
लाभलें. मग त्याच्या उत्साहाला काय तोटा ?

असेच कांहीं दिवस गेले. एकदां एका मोठ्या
पुढान्याचें रंगचित्र एका सभागृहांत लावायचें घाटत होतें.
त्यासाठीं अनेक चित्रकारांतून त्यांची निवड झाली.
त्या पुढान्यानेंही त्यांची कीर्ति ऐकून त्याला सिटींग
देण्यास आपण होऊन मान्यता दिली. यापूर्वीं या प्रका-
रचीं कामें त्यानें केलीं नव्हतीं. तरीही हा मान मिळा-
ल्यानें त्याला फार आनंद वाटला. आपल्या प्रतिभेला
हें एक आव्हान आहे या इष्टीनें त्यानें रात्रंदिवस झटून

काम केलें. चित्र अगदी हुवेहूव वठलें. त्या पुढाऱ्याला तर आपली ती प्रतिमा बघून इतकें आश्चर्य वाटलें की त्यानें आनंदातिशयानें अच्युतला मिठीच मारली. आपल्या जीवनाचें सार्थक झालें असेंच त्यावेळीं अच्युतला वाटलें.

थोड्याच दिवसांनीं तो पुढारी हृदयविकारानें मरण पावला. अच्युतला वाईट वाटलें. पण तेवढेंच. त्यानंतर कांहीं दिवसांनीं तो आपल्या मित्रांबरोबर फिरायला गेला होता. त्यावेळीं त्यानें त्या प्रसंगाची कहाणी मित्रांना सांगितली. तेव्हां त्यांतील एक चेष्टेनें म्हणाला, "म्हणूनच तो मेला". अच्युतनें त्यावेळीं त्याचें बोलणें मनावर घेतलें नाहीं.

अच्युतचे वडील आतां बरेच प्रौढ झाले होते. त्यांची साठी उलटली होती. मुलाच्या पराक्रमाबद्दल ते खूप होते. आपल्या मुलाचा त्यांना अभिमान होता. अच्युतलाही त्यांच्याबद्दल आदर होता. आपल्या कर्तृत्वाचे शिल्पकार आपले वडील आहेत असें तो म्हणत असे. त्यांचें अप्रतिम असें स्मारक आपण करावें अशी त्याची महत्त्वाकांक्षा होती. आणि आतां त्याला मार्ग सांपडला होता. आपल्या कलेच्या जोरावर आपण त्यांना अजरामर करायचें असा त्यानें निश्चय केला, आणि तो त्यांचें रंगचित्र चितारूं लागला. आपली सर्व कला त्यानें ओतली. कोणताही चित्रकार काढूं शकणार नाहीं असें चित्र, कोणताही पुत्र आपल्या पित्याचें करूं शकणार नाहीं असें महान "स्मारक" तो "त्यांच्या जिवंतपणीं" करणार होता. आपल्या मुलाच्या प्रतिमेचा तो महान् चमत्कार पाहण्याचें माग्य त्यांना मिळवून देण्यासाठीं हा वेडेपणा करायला तो तयार झाला होता.

रात्रंदिवस खपून त्यानें ती प्रतिमा पूर्ण केली. त्याच्या वडिलांना तर आपण आरशांत आपलें प्रतिबिंब पहात असल्याचाच भास झाला. मुलाचें आपल्यावरील प्रेम आणि त्याचा आपल्याबद्दलचा आदर पाहून त्यांना आनंद झाला. मुलाच्या प्रगतीला आपला पायरीसारखा उपयोग झाला असता तो आपल्याला देवमानतो हें पाहून त्याच्याबद्दलचा त्यांचा अभिमान दुणावला.

पण हें फार काळ टिकलें नाहीं. चित्र सगल्यावर अवघ्या तीन दिवसांत ते निघन पावले. अच्युत पोरका

झाला. तिथीच्या त्या गृहस्थाला आपल्यावरील छत्र नाहीसें झाल्याचा भास झाला. त्याच्या दृष्टीनें त्याचे वडील केवळ वडीलच नव्हे तर गुरू, टीकाकार, आणि प्रेक्षकही होते. पण आतां सर्व संपलें होतें. आता कुठे चित्रकार अच्युतच्या कारकीर्दीला सुरुवात झाली होती. अजून खूप करायचें होतें. पण आतां त्याचे वडील त्याच्या जवळ नव्हते. भरल्या ताटावरून उठवून लावावें तसे देवानें त्यांना उचलून नेलें होतें. अच्युत दुःखानें वेहोश झाला. विचार करून वेडा झाला. त्याला कांहींच सुचेना.

मन चिंती तें वैरी न चिंती म्हणतात. तसेंच त्याचें एक दिवस विचाराच्या तंद्रीत त्याला एकदम आपल्या मित्राचे शब्द आठवले, "तुझ्या चित्रानेंच ते मेले." त्याला एकदम वाटलें, "आप्पांचे तसेंच झालें नसेल ना ? पण छे, तसें कधीं शक्य आहे का ? मूर्खच फक्त असला संबंध लावतील. चित्र आणि मृत्यु यांचा मुळीं संबंधच काय ?" त्यानें आपल्या मनाची समजूत घातली. "पण कां असूं नये ? जगांतील प्रत्येक प्रश्नाचें उत्तर बुद्धिनिष्ठ थोडेंच असतें ? तसेंच हेहि असलें तर ?" त्याच्या दुवळ्या मनावर त्या विचारानें कावळ्यासारखा टोचा मारला. तो ताडकून उठला. त्याची विचारशक्ति आतां नष्ट झाली होती. आतां तो एक धाव आणि दोन तुकडे करणार होता.

धांवत जाऊन त्यानें आपली डायरी काढली. त्यांत त्यानें चित्र काढलेल्या लोकांचीं नांवां तो पाहूं लागला. रात्रीचे अकरा वाजले होते. पण त्याला पर्वा नव्हती. तो आतां इरेस पडला होता. एकामागून एक फोन तो करीत होता; आणि निराशेच्या गर्तेत खोल-खोल जात होता. आपल्या गोंडस प्रतिमेला असलेल्या त्या किळस-वाण्या शापाची आज त्याला ओळख पटत होती. त्याच्या मनाला हा ताण असह्य झाला. त्याच्या दुःखाला आतां पारावार उरला नाहीं.

जीवनाबद्दल आतां तो उदास झाला. चित्रकला आतां त्याला आनंद देईना. ती एक कधींही टाळतां न येणारी शिक्षा आहे असें त्याला वाटूं लागलें. त्याच्या दृष्टिपुढील नंदनवनाच्या जागीं एक वैराण वाळवंट निर्माण झालें.

त्याच्या पत्नीची स्थिति फारच केविलवाणी झाली.

आपल्या पतीला झाले त्यांत अस्वा-
हृदय होतिले पटत होतें. पण आपल्या
कधीतही कांहींतरी आहे असें तिला
रडणें, ओरडणें, चित्रकलेबद्दल
यांत तिला उत्तर मिळत नव्हते.
पण तिला यश येईना.

सर्वश्रेष्ठ औपच आहे असें म्हण-
वतीतही तसेंच झालें. दुःखाला
नाकडे पाठ फिरविण्याइतका तो
महत्वाकांक्षी मनानें उचल
इच्छेच्या जाणिवेनें आणखी भर
अच्युत गोरे जगासमोर आला.
वराशींच झुंज देणार होता. त्याच्या
नाच्या त्या जगन्निघंत्याला आतां
होता. त्याच्या त्या शापावर विजय
आतां माणसांना सोडून तो निसर्गा-
आणि परमेश्वराला दाखविणार
मोठा अडथळा आला तरी तो दूर
कला समर्थ आहे.

मनांत दिग्विजय करण्यास तो निघाला
त्यानें उंच भरारी मारण्याचा
त्याची पत्नी आतां अत्यंत आनंदांत
दुःखसागरांतून कधीकाळीं उठेल
नव्हती, ती आशाच तिला वेडी
ती साधवी त्याच्या पराक्रमां
आपल्या सुखाला कुणाची दृष्ट तर
शंकेनें व्यथित झाली आणि रोज
दृष्ट काढू लागली.

कुणाची तरी दृष्ट लागली. दुर्दैवानें
आणखी एक वाण बाहेर काढला.
वार करण्याची आणखी एक संधि
त्याच्या पत्नीच्या मनांत कली शिरला.
पतीनें काढावी असा साधामोळा
पत्नीच्या मनांत आला. नव्हे चांगलाच
तो आपल्या पतीच्या मार्गे लागली.
कामाच्या नांवाखाली नकार दिला.
नव्हतें. त्याला काय करावें सुचेना.

एका वाजूला पत्नीचें प्रेम आणि दुसऱ्या वाजूला त्या
शापावरल श्रद्धा त्या कात्रींत तो सांपडला.

“श्रद्धा ? हो, जर खरोखरच ती नुसती श्रद्धा असली
तर ? बोलाफुलाला गांठ पडावी तसेंच या बाबतींतही
घडलें असलें तर ?” “पण छे, इतक्या ठिकाणीं कसें
घडेल ?” पहिल्या मनानें चिघी फाडली. “कां होणार
नाहीं ? तें सर्व म्हातारेच होते. पिकलीं पानें. गळणारच
कधीतरी, त्यांत शाप कसला ?” दुसऱ्या मनानें
उत्तर दिलें. त्यानें उठून डायरी पाहिली. होय ते
सर्व साठीचे वृद्ध होते. त्याला फार समाधान वाटलें.
डोक्यावरील मोठें ओसें दूर झाल्यासारखें झालें. पण
त्याला खात्री नव्हती. त्याचें मन अजून साशंक होतें.
मोह आणि श्रद्धा यांत येरझारा घालीत होतें. पण
मोहाची नक्कीच सरशी झाली होती. त्याच्या मनांत
कुठेंतरी अपराधाची जाणीव टोंचणी देत होती. पण
एकंदरीत तो मोहाच्या जाळ्यांत व्यवस्थित गुंतून पहात
होता.

आणि अशाच एका गाफील क्षणीं त्यानें तिचें चित्र
काढलें. बऱ्याच दिवसांनीं तो एका माणसाचें चित्र
काढीत होता. आणि तेंहीं त्याच्यापत्नीचे. त्याच्या
प्रतिमेला बहर आला. आपली श्रद्धा हा एक वेडेपणा
होता अशा उन्मादांतच तो वावरतच होता.

चित्र पुरें झालें. दोन दिवस तसेंच गेले. आतां तर
त्याची आपल्या खुळचटपणाबद्दल पूर्ण खात्री पटली.
पण तिसऱ्या दिवशीं त्याचे डोळे खाडकून उघडले. त्याच्या
सर्व सुखस्वप्नांचा चक्काचूर झाला. त्याच्या आशेची
कोवळी कळी दुर्दैवानें चिरडून टाकली. त्याची प्रिय
पत्नी मरण पावली.

हा धक्का जबरदस्त होता. त्याचें मन त्याला खाऊ
लागलें. “हा खून होता. होय, खूनच. तूं खुनी आहेस. जाणून-
बुजून केला नसशील. पण माहीत असून केलास. तिनें
हट्ट धरला म्हणून काय झालें ? तुझी विचारशक्ति
शाबूत होती ना ? त्या भयानक गोष्टीची तुला कल्पना
होती ना ? मग ? तिनें विष मागितलें तर काय तें
अमृत आहे असें समजून दिलें असतेंस ? तूं खूनच केलास.
खुनी, खुनी !” त्याचें मन त्याची निर्भत्सना करूं लागलें.

ही जाणीव त्याला कांहीं करूं देईना. त्याचें मन

RJANIKA"
s 1956.

college of

college of

college of

es Regis-
d Bombay
No. F-358

above are

TIA,
Publisher.

engineering.

s.

machines

ines.

22-8167
22-8168

आतां पेटून निघाले. दुर्दैवाने आपल्यावर मात केली हें पाहून ते खवळून उठले. धावयाचें उत्तर त्याला सांपडेना. तो स्वतःवरच चिडला. जगावर चिडला. त्याची पर्वा करीनासा झाला. त्याची शुद्ध हरपली. जीवना-बदलची त्याची आस्थाच हरपली.

पण त्याच्या मुलीने त्याला जगांत आणले. तिच्या-साठी तो जगू लागला. अजून त्याने आपले साध्य गाठले नव्हते. आपल्या ध्येयाकडे तो नव्या जोमाने वाटचाल करू लागला. पुन्हा एकदा तो निसर्गाकडे वळला. त्याच्याशीं एकरूप झाला. मध्ये कांहींच घडले नव्हते असा. दुसऱ्या कशाकडेही लक्ष न देतां तो आपले काम करू लागला. त्याला मोहापासून दूर नेण्यासाठीच जणू त्याचे सर्व अडथळे दूर करण्यांत आले होते.

असेच दिवस गेले. तो आतां चांगलाच मान्यवर झाला होता. जागतिक कीर्तीचा महान् चित्रकार म्हणून जग त्याला ओळखत होतें. त्याच्या चित्रांना आतां एक आगळाच दर्जा प्राप्त झाला होता. लोकमान्यता, राजमान्यता व विद्वत्मान्यता अशी तिन्ही प्रकारची मान्यता मिळविण्याचा विक्रम करणारा एक धुरंधर कलाकार म्हणून लोक त्याच्याकडे पाहू लागले होते.

पण कुठें तरी पाल चुकचुकली. आणि पुन्हा एकदा त्याच्या जीवनांत क्रांति घडली. याला कारण होती त्याची मुलगी. "आपले वडील इतके बडे चित्रकार आणि त्यांनीं आपले चित्र काढायचें नाहीं म्हणजे काय? शिवाय आई व आजोबा यांचीं चित्रे काढलीं असतां आपल्यावरच हा अन्याय कां? बस, कांहीं नाहीं, त्यांना सांगायचेच." त्या निष्पाप बालिकेनें वडिलांकडे मागणी केली. नव्हे हट्टच धरला.

त्याला एकदम धक्का बसला. आपले कमनशीब आपणांशीं पुन्हा एकदां द्वंद्व खेळायला उभें राहिलेले पाहून तो मांभावून गेला. आतां काय करावें हें त्याला मुचेना. दुसऱ्या कोणत्याही चित्रकार वापाला जो हट्ट पुरा करताना अत्यानंद वाटला असता, अभिमानाने छाती मरून आली असती, तो आपल्या एकुलत्या एक मुलीचा हट्ट आपण मात्र पुरा करू शकत नाहीं याबद्दल त्याला अतोनात दुःख झालें. स्वतःचीच चीड आली.

पण हें कांहीं उत्तर नव्हतें. हा कांहीं मार्ग नव्हता.

मुलीची मागणी कोणत्याही कारणानें शिडकारतां येत नव्हती. पण ती स्वीकारणें त्याहून अशक्य होतें. काय करावें? नाहीं, पण मीं आतां मोहाला नक्कीच बळी पडणार नाहीं. पण या जाळ्यांतून बाहेर कसे पडायचें?

दरम्यान तिचा हट्ट वाढत होता. आपल्या वडिलांच्या कुंचल्यांतून निघालेली आपली छवी पाहण्यासाठी ती उत्सुक होती. आणि जसजशी तिची ही उत्सुकता वाढत होती तसतसा त्याचा उद्वेगही वाढत होता. त्याची मति गुंग झाली होती. तो अधिकाधिक निराश होत होता. काय करावें कांहींच त्याला कळत नव्हतें. मुलीला पटेल असें कोणतेंच कारण तो सांगू शकत नव्हता. आपल्या दुर्दैवाची मयानकता त्याला अधिक तीव्रतेनें जाणवू लागली. आपल्या कमनशिबानें आपल्यावर कसा विततोड डाव केला हें पाहूनच तो काळा ठिक्कर पडला.

पण आतां त्याला तो यशस्वी होऊं देणार नव्हता. वाटेल ती किंमत देऊनच तो आतां त्या सैतानाशीं लढणार होता. अगदीं स्वतःच्या प्राणांची पर्वा न करतां. त्यांची किंमत देऊन.

"प्राणांची किंमत? हो, तो मार्ग आहेच. मीच जर नाहींसा झालों, तर? म्हणजे मग सुंठीवांचून खोकला गेला. नाहीं तरी काय अधिकार आहे जगायचा मला? एक खुनी मी. होय, खुनी. आणि साधा-सुधा नाहीं प्रत्यक्ष आपली पत्नि, जन्मदाता पिता आणि इतर अनेकांचा खून करणारा क्रूर खुनी. काय उपयोग आहे आपल्या जगण्याचा, आणखी माणसें मारण्याशिवाय कोणत्या कारणासाठी या मोहांत अडकायचें? महारोगी नाहीं का आपण होऊन जगापासून दूर होत? मग आपल्या कलेला महारोग झाला असतां आपण कां जगायचें?" या विचारांनीं त्याच्या डोक्यांत काहूर माजविलें. आत्महत्या करण्याचे विचार त्याच्या मनांत बळावू लागले. स्वतःच्या दुःखावर विजय मिळविणारा आणि त्याच्या लाडक्या मुलीच्या बालिश हट्टापासून त्याला सोडविणारा तो एक रामबाण उपाय आहे असेंच त्याला वाटलें.

त्याचा आत्महत्या करण्याचा निर्णय नक्की ठरला.

(पान ५ वर पहा)

‘अशी का वैरीण झालीस आज?’

कु. सुनन्दा परांजपे
S. E. (Civil)

मी वाट पहात होतो, त्या मेंदीमरल्या, नाजूक पावलांचा हळूवारपणे पदन्यास करीत तू येथील. तुझे मोहक रूप, माझ्याकडे हळूच वर पहातांना उमटणार तुझ्या ओठांवरील लाजरंबुजरं स्मित ! केवळ स्मृतीनेंही माझं मन नाचू लागलं आणि त्या धुंदीत तुझी ती विविध रूपं माझ्या डोळ्यासमोर तरळलीं. तीं गेलीं वीस वर्षे...

“मला आठवतं. तेव्हां मी अगदी लहान होतो, नुक्ताच त्यालेला हिरवा-मरवा अंगावर शिरशिरी आणीत होता. नव्या जीवाची पहिली घडपड मी अनुभवीत होतो नी तेवढ्यांत तू आलीस, आईच्या मायेनं तू मला जवळ केलंस आणि तुझ्या सान्निध्यांत मला स्वर्ग मिळाला. आपली मैत्री युगायुगाची चिरंतन होती कोण त्याला बंध घालू शकणार?”

“दररोज सकाळीं मी तुझी प्रतीक्षा करीत असे. माझ्या समोवताळीं दिसणार तेवढंच तें माझं विश्व होतं. मला न चालतां यायचं न धावतां. तू यायचीस सातां समुद्रापलीकडून आणि मग मी कधीच न पहिलेल्या अशा अफाट विश्वाच्या गंमती-जंमती सांगायचीस. मग आपल्या गप्पा अशा कांहीं रंगायच्या. आणि मग त्या निळ्या अथांग दयापलीकडे लपलेल्या अफाट दृश्यांचा सुगंध, माझ्या समोवार दरवळत रहायचा. तू सांगितलेल्या विशाल आकाशाच्या-चमचमत्या चांद्रप्यांच्या गोष्टी मनांत साठवून मी त्यांच्याशीं हितगूज करत असे. पण मी थोडाच त्यांच्यापर्यंत पोचणार होतो ! मग तू माझं

सांत्वन करायचीस, माझं मन दुसरीकडे रमवायचीस.”
“दोन दिवसांत तुझं दर्शन झालं नाही कीं मी विरहानें वेडा-पिसा होई आणि जेव्हां तू लगवणीनं येतांना दिसायचीस, तेव्हां माझ्या सहस्र भुजांनीं मी तुला बोलावीत असे.”

“तुझ्या-माझ्या अपार मैत्रीबद्दल माझे मित्र आपल्या उंच माना हलवीत मला इशारा देत, ‘अरे बाबा ही झुळुक, हिच्यावर प्रेम करतोस, हीच तुझ्या जिवावर उठेल’ पण मी काय असल्या गोष्टीवर विश्वास ठेवणार थोडाच?”

“तो काळदिवस उजाडला ! तुझी वाट पहात मी थकलो होतो, बेचैन झालो होतो. तू आलीस. तुझ्या स्वागतासाठी मी सिद्ध झालो. पण नेहमीची सलज्ज विनयिनी तू. आज मी तुला ओळखलंच नाही-त्या अतिशय भयंकर झंझावती स्वरूपांत तुझं विश्वशांति रूप लोप पावलं होतं. मी आर्त स्वरांत पुकारलं पण मला ऐकू आलें फक्त कानठळ्या वसवणारे आवाज, तुझं तांडवनृत्य करणारं प्रलयकारी स्वरूप. तो सर्वनाशी आवेश... आणि वधतां-वधतां मी हेलकावे खाऊं लागलो... आणि दुसऱ्याच क्षणीं मी कोलमडून पडलो. सारा आवेश गळून जाऊन... सान्या कोमल भावनांचा चुराडा होऊन... मन मात्र आक्रंदतच होतं, एकच प्रश्न करीत होतं.

“अशी का वैरीण झालीस आज?”

(पान ४ वरून चालू)

पण त्याच्या आयुष्यांतील सुख हिरावून घेणाऱ्या शापावर असें आम्हां देणारा होता कीं ज्याचें नांव तें. त्यानें ठरविलें, “बस्स, स्वतःचेच चित्र काढायचें. बघू या त्या कठोर काळाची हिंमत. जिवंत राहिलों तर माझ्या कुंचल्याची व्याधि संपेल आणि मेलों तर मृत्यु अटळच आहे. पण त्याच्या शस्त्रानेंच त्याचा पराभव केल्याचें

समाधान तरी मिळेल.”

आणि अच्युतनें स्वतःचें चित्र काढलें. रविवारी रात्री त्यानें तें पूर्ण करून मला दाखविलें. फार सुंदर होतें तें. आणि काल म्हणजे बुधवारी रात्री त्यानें चिरनिद्रा घेतली. हंसत-हंसत. अनेक महान् विजय मिळवून जणू कांहीं तो नवीन दुनिवेंत प्रवेश करीत होता.

अशी पांखरें येती....

राजन् गडकरी

B. E. (Mech)

समुद्रावर मी येवढं प्रेम कां करतो देव जाणे !

वास्तविक पहातां त्यानं मला नुसतं झुलवलं आहे. सारा जन्मभर नुसतं फसवलं आहे. तरीदेखील त्याला पाहिलं कीं मी खुळावतो. मला माहित असतं, मला कळत असतं कीं हा मला फसवणार आहे. तरीदेखील रोज मी खुळ्या-सारखा त्याच्याकडे धांव घेतो. त्याच्या लाटांच्या तालावर नाचतो. मनांतच ! उंच मनोरे बांधत असतो. स्वप्नांचे !

अगदी लहान असल्यापासून मी हा समुद्रावर जात आहे. अजूनही ती माझीच छोटीशी मूर्ति मला आठवतेय. तो पिवळा वदकांचा बुशकोट आणि गुलाबी चड्डी. असा एकंदरीत पेहेराव. आणि मग स्वारी समुद्रावर जायला निघायची. एका हातांत बकेट अन् दुसऱ्या हातांत तुझा हात. तुझा पेहेराव मात्र अस्वा निळा असायचा. अगदी थेट रिचिनीपासून तो मोज्यापर्यंत बकेट पण निळीच. सारं कांहीं निळं समुद्रासारखं. अजूनही वाटतं, तुझ्या त्या निळाईमध्ये हरखून जावं.

आम्हांला समुद्राजवळ जागा मिळाली. किती हरखून गेलो होतो मी ! दिवसांतून तीनतीनदां जायचो समुद्रावर. सुटीच्या दिवशीं तूं पण यायचीस. किती शंखशिपले गोळा केले होते आपण ! अन् त्या गोगलगाई घरीं आल्यावर त्यांना परत खाऱ्या पाण्यांत ठेवायचं अन् तासन्तास त्यांच्या हालचाली पहात बसायचं.

समुद्राच्या लाटा ! किती तास घालवले असतील त्यांच्याबरोबर खेळतांना आपण ! तूं मात्र फारच मित्री बुवा ! प्रत्येक लाटेबरोबर आत जायचं आणि नव्या लाटेबरोबर धांवत बाहेर यायचं अगदीं नमिजतां ! काय मजा यायची. पण तुला मात्र हा खेळ कधींच आवडला नाही. तूं आपली कांठावर उभी राहून "नको

नं ! नको नं !" असं ओरडायचीस. एकदां मात्र मला नको-नको म्हणत असतांना तुलाच एका लाटेनं मिजवून टाकलं होतं. काय झक्क चिडली होतीस तूं माझ्यावरच. आतां लाटेनं तुला मिजवलं हा काय माझा अपराध ? पण त्या दिवशीं तुझा राग कमी करायला किती हिकमती करायला लागल्या मला. अशीं अनेक मांडणं झालीं आपलीं, नाही ? ह्याच समुद्राच्या साक्षीनं. पण समुद्रावर जाणारी आपली दुष्कल कधींच चुकली नाही.

वाळूत नांव काढायला मात्र तुला फार आवडायचं ! लाटांनीं तीं नांव पुसेपर्यंत खेळत बसायचं ! एकदां लाटांनीं तुझं नांव आधींच पुसून टाकलं. आणि मी मात्र मोठ्या आनंदांत उड्या मारत होतो. ओरडत होतो,

"हे ५ ! कशी गंमत झाली. माझं नांव नाहीं कांहीं पुसलं. तुझंच पुसलं." अन् ह्या आनंदांत माझं तुझ्याकडे लक्षच नव्हतं. जेव्हां गेलं तेव्हां कळलं. तुझ्या डोळ्यांत पाणी ! ह्या गोष्टीचं मात्र मला फार वाईट वाटायचं. मग मी हळूच माझं नांव पुसून आलों.

तूं माझ्या नांवाकडे पाहिलंस आणि म्हाणालीस, "तूच पुसलंस नं ? छी ! परत असं कधीं कळं नकोस !"

काय वाटलं होतं ग तुला त्यावेळीं ? येवढीशी चिमु-रडी पोर तूं. तुझ्या मनांत कोणते विचार आले होते देव जाणे ! मला तें कधींच कळलं नाहीं.

समुद्रावरचं सारं न्यारंच असतं नाहीं. वाळूवद्द पण मला खूपच कौतुक ! किती बंगले उठवले होते नाहीं आपण ! वाळूचे बंगले ! रोज वेगवेगळा बंगला बांधायचा. रोज आकार वेगळा, प्रकार वेगळा आणि

त्यावरचं नक्षीकाम पण वेगळं. तुला माझी ही एक कारागिरीच वाटायचीच. म्हाणायचीस,

“तू इंजिनियर हो हं! मग तू खरोखरीच बंगले बांधशील. छान छान! आणि आपला बंगला कसा बांधशील रे?”

आपला बंगला! हो हो आपलाच! आपला बंगला एकच होणार नव्हता का? येवढी आपली दोस्ती! मग? आणि मग आपला बंगला कसा बांधायचा ह्याच्यावर खूप विचार करायचो आपण. किती मजेंत यायचीस ग तू अशावेळी!

“आणि एक बाग करशील नं रे आपल्या बंगल्या समोर? खूप खूप मोठी कर हं! मग आपण खूप झाडं लावू हं त्याच्यांत.”

तुझं हें झाडांचं वेड मला माहित होतं.

“हो हो, अगदीं बनच तयार करूं आपण. मग तर झालं. गुलाबाचा ताटवा, जाईचा मंडप, सुरूचीं झाडं, झालंच तर अशोकाचीं,—”

“तू आपला नुसती चेष्टाच कर. पण खरंच मला आवडतात रे हीं सारीं झाडं. अगदीं खूपखूप आवडतात.”

“अच्छा जी! सगळीं लावू हं!”

असले कल्पनांचेच मनोरे किती उंच गेले होते आकाशांत! वाटायचं तुला समुद्राची निळाई कमीच वाटतेय म्हणून आकाशाच्या निळाईकडे धांव घेत आहेस. फुलांपानांवर येवढं कसं ग तू प्रेम करायचीस? आमच्या दारचा कवठी चांफा तर मला वाटतं तुझी वाटच पहात असायचा. मला मात्र तीं पानं-फुलं तुझ्या डोक्यांत असतांनाच आवडायचीं. अशोकाचीं इवलाळीं कोवळीं कोवळीं पानंसुद्धां तुझ्या डोक्यांतच सुंदर वाटायचीं. तुझ्या केसांचा गुण होता का हा? देव जाणे. तुझ्या सौंदर्याचं पृथक्करण असं मला कधीच करतां आलं नाही. आजही करतां येणार नाही. फक्त येवढंच वाटतं, ‘जे काहीं होतं तें छान होतं. फारच छान होतं. मला खूपखूप आवडायचं. कारण तें तुझं होतं.’ तुझे केस! तुझे मोकळे केस हातांत घ्यावे त्या कुरळ्या केसांना कुरवाळावं असं किती वेळां वाटायचं. आजही वाटतं धांवत-धांवत जावं. ते तुझे केस हातांत घरावे. त्याच्यांत डोकं खुपसावं. आणि खूपखूप रडावं... धांवत

जायचं? पण कुठें? ...तें कळलं असतं तर? ...

तुझ्या कानांत सुद्धा एक कर्णफूलच होतं नाही? इतकी कशी ग तू फुलवेडी? मी तर तुला माळीणच म्हणायचो. तुला खरं सांगू? वाटायचं जुईच्या फुलांना तूच हाता-ळावंस. इतक्या हळुवारपणे दुसरं कुणी त्यांना बागवेल असं वाटतच नाही. वधितलंस! वाळूचे बंगले बांधतां-बांधतां विचार कुठं घेऊन पोंचले ते. असंच आहे माझं. तुझी आठवण आली की हे सारे विचार गर्दीच करतात. आणि कुणाला घड पकडावं तेंच कळत नाही.

तुला आठवतंय, आपण एकदां एक डोंगर केला होता वाळूचा! खूप मोठा! राजवाडाच करायचा विचार होता आपला. कुंपणसुद्धां केवढं मोठं होतं नाही! त्या दिवशीं कायकाय घेऊन गेलो होतो आपण समुद्रावर! कुंपणासाठीं फांचा, बागेसाठीं फुलं, पिवळीं, निळीं, लाल-लाल, शंखशिंपले झालंच तर मोटर, टांगासुद्धां नेला होता तुझ्या खेळण्यांतला. केवढी जंगी तयारी केली होती. राजवाडा बांधायचा, मग नको कां येवढी तयारी? बागेसाठीं पण किती छान सोय केली होती नाही? कारंजं सुद्धां केलं होतं आपण. फक्त एक काम राहिलं होतं. त्या राजवाड्याला दारं करायचीं होती. मी म्हणालो, “तिकडून तू यायचं हं, आणि इकडून मी आणि इथें मध्ये भेटायचं हं आपण!” आणि मग काम सुरू झालं. किती खबरदारीनं चाललं होतं सारं. नि मग हळूच तुझी बोटं माझ्या बोटानां लागलीं. काय आनंद झाला होता आपल्याला! त्या विचित्र परिस्थितीत अर्धा हात डोंगराखाली असतांना, तुझीं दोन बोटं कशीवशीं माझ्या दोन बोटानां धरून मोठ्या मजेंत हंसत होतो मी. काय गंमत होती नाही? तू आणि मी! त्या येवढ्या मोठ्या राजवाड्यांत! आणि त्या आनंदांत आपण असतांनाच...तो वाळूचा राजवाडा कोसळला. आणि मी एकदम गप्पच झालो. जवळजवळ रडायलाच आलो होतो मी. तुला पण खूप वाईट वाटलं होतं. पण तसं दाखवलं नाहीस. उलट मलाच म्हणालीस,

“खुळाच आहेस! असला वाळूचा राजवाडा मोडला म्हणून कुणी रडतं वाटतं? तू तर इंजिनियर झालास की खराखरा मोठा राजवाडा बांधशील.”

केवढी मोठी झाली होतीस ग तू एकदम ! पण मला तसं कांहींच जाणवलं नाही. मी आपलं तुला विचारलं,

“मग तू पण येथील नं तिकडे ?”

“हो येईन की !”

किती गोड हंसायचीस ग तू ! तें तुझं हंसणं कधीच विसरतां येणार नाहीं मला. कारण तुझा चेहरा म्हटला की तोच हंसरा, प्रेमळ, लाघवी चेहरा समोर उभा राहतो. त्यानंच तर सारं विसरायला शिकवलंय मला.

समुद्रावरच्या अशा किती आठवणी ! रोज तवी-नवी गंमत असायची कांहींतरी. आणि त्या साऱ्या गंमतीं-मध्यें निळाई आणणारा समुद्र. पुढें आपलं समुद्रावर जाणं थांबलं तेव्हांसुद्धां मी एकटाच त्याच्याबरोबर मोठ्या मजेंत असायचों. तेव्हां आपण मोठे झालों होतों नं ! मग कुठली बकेट आणि कुठले वाळूचे किल्ले ? तू घरीं आलीस तरी नुसती हंसायचीस. गोडशी ! एखादा ओझरता शब्द. वस्स. तुझी बडबड संपली होती. मी देखील थोडासा मंदाबलोच होतों बडबडण्यांत. पण समुद्राशीं चाललेल्या गण्यांत कधीच खंड पडला नाही. काय येवढं त्याच्याजवळ बोलायचों देव जाणे ! पण मनांत येईल तें सारं-सारं त्याच्याजवळ बोलून टाकी मी. वाटायचं त्याला हें सारं आवडतंय. वाटायचं तो साऱ्या गोड भविष्याची ग्वाही देतोय. वाटायचं ते कल्पनांचे मनोरे साकार होतील असंच म्हणतोय तो. म्हणूनच नं येवढ्या अगत्यांत मी त्याच्याकडे जायचों. खुळ्यासारखा त्याला विचारायचों,

“आम्हीं परत एकत्र येऊं नां रे ? ह्या समुद्रावर !” आणि एखादी लाट मोठ्या उत्साहानें पुढं सरसावायची. हें होकारार्थी उत्तर. मग मी त्याला सांगायचें, “आणि वरं का रे, आम्ही कितीही मोठे बंगले बांधले तरीहि वाळूचे बंगले बांधायला तुझ्याकडे येऊं हं !”

आणि मग ती लाट फुटायची खळकन् ! एखादा धोरगंभीर माणूस मोठ्या प्रेमानें हंसावा नं तसं ! किती छान होता समुद्र !

आणि मग एक दिवस ती संध्याकाळ आली. तुला ‘आठवते कां ?’ असं विचारणं सुद्धां वेड्यासारखं आहे.

त्या दिवशीं तू तुमच्या मंजूला घेऊन आली होतीस आमच्याकडे. ह्या छोट्या पोरीला सुद्धां समुद्राचं फार वेड. आणि त्या दिवशीं तिचा एक गोड आग्रह चालू होता. मी पण समुद्रावर यावं म्हणून. आणि मग शेवटीं आपल्या दोघांचीं बोटं हातांत धरून ती पोर नाचतच समुद्राकडे निघाली होती. त्या दिवशीं मला पण खूप लहान झाल्यासारखं वाटत होतं. तू मात्र एखाद्या विचारी स्त्रीप्रमाणं बाजूलाच होतीस. आमचं लाटांशीं खेळणं, वाळूचे बंगले हे सारे कार्यक्रम पार पडले आणि मग शेवटीं मेळ खायला बसलों आपण. मंजू एकंदरीत खूपच खुपीत होती. खूप-खूप खेळ झाला होता. मेळ खाल्ली होती, नि आतां तिला गाणीं हवीं होती. तू गात होतीस. आणि त्या गोड आवाजाला रेकॉर्ड करून ठेवावं इतक्या तन्मयतेनं मी एकत होतों. तुझ्या आवाजांतली गोडी... जाऊं दे ! तो एक मोठा निबंधच होईल. आणि मग मंजूचा हट्ट ‘मी गाणं गायचं !’ खुळीच पोर ती. पण त्यादिवशीं मी पण हो म्हटलं नि सुलं केलं,

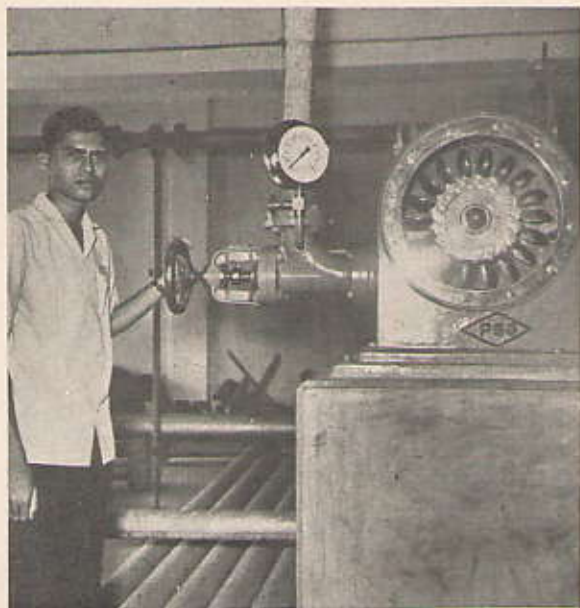
“बचपन के दिन मुला न देना

आज हंसे कल हला न देना !”

मीच माझ्या गाण्यांत रंगलों होतों. मंजू कधीच शोंपून गेली होती माझ्या मांडीवर. मंजूला थोपटतांना कुठली तरी बोटं लागलीं माझ्या हातांना. तो राजवाडा बांधतानां माझ्या हाताला लागलेलीं बोटं ! माझा ताल थांबला. सुरदेखील थांबले होते. बोटं अगदी निश्चल झालीं होती ! त्यांना फक्त एक स्पर्श जाणवत होता. समुद्राचा. तो फार खुपीत होता काय ? देव जाणे ! मला तर कांहीं बोलतांच येत नव्हतं. पण मनांत मात्र... मी खूप-खूप उंच गेलों होतों तुझ्याबरोबर ! आनंदाचं शिखर हेंच असेल काय ? हो-हो हेंच ! आज किती वर्षं हें स्वप्न उराशीं बाळगून होतों. जवळ-जवळ चार वर्षं आपण दोघं समुद्रावर आलों नव्हतों. आणि त्या दिवशीं... खरंच शब्दच नाहीत त्या मनःस्थितीबद्दल कांहीं बोलायला. तुझ्या मनांत काय चाललं होतं देव जाणे ? मी तुझ्याकडे पाहिलं हळूच ! तुझ्या डोळ्यांत पाणी, हेंच होतं का आनंदाचं शिखर ? खरं आहे. फार-फार आनंद झाला

HYDRAULICS — LABORATORY

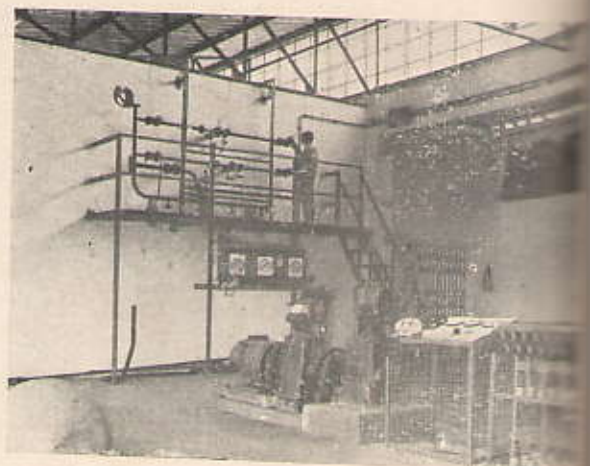
Geology Laboratory

Survey Laboratory

WORKSHOP & MECHANICAL ENGINEERING LABORATORY

कीं माणूस रडतोच. आणि मग आपली बोट एकमेकांत कधी गुंफली तें कळलेंच नाहीं मला. आकाशांतल्या साऱ्या चांदण्यांकडे पाठ फिरवून मी फक्त एक चांदणी माझ्या डोळ्यांत सांठवून होतो. शुक्राची चांदणी ! माझी स्निग्ध निरागस शुक्राची चांदणी ! हो-हो माझी ! माझीच नव्हतीस कां तू आता ? असा किती वेळ गेला देव जाणे. आणि मग शेवटीं अंधार पडला म्हणून मंजूला कडेवर घेऊन आपण परत फिरलों.

ह्यानंतर कित्येक दिवस मी नुसता तरंगत होतो विचारांच्या लाटांवर. संध्याकाळीं समुद्रावर जायचं आणि त्याला म्हणायचं,

“ती माझी आहे. माझ्या एकट्याची ; एक सांगू ! एका गोष्टीचा फार आनंद झालाच मला. तुझ्या, केवळ तुझ्याच साक्षीनें मी तिचा हात हातांत घेतला आहे. आतां तुझ्याच साक्षीनें सुखी व्हायचं ठरवलं आहे.”

आतां मात्र तू माझ्याकडे बघायला फारच लाजायचीस. एकादाच कटाक्ष मिळायचा माझ्या वांट्याला. किंवा एखादं गोडसं हास्य ! पण तुझं तें हंसणं ! तें लाघव वस्स मी खूप होतो. आतां माझ्या प्रश्नांना फार छोटी-छोटी उत्तरे मिळत. पण त्या येवढ्याशा शब्दांत केवढं प्रेम वाटायचं ! मला वाटायचं ‘आपलं प्रेम कसं दवाच्या थेंबासारखं आहे ! येवढ्याशा त्या थेंबामध्ये साऱ्या अवकाशाचं प्रतिबिम्ब दिसायचं. तरळतं आणि अगदीं निरागस. त्या प्रेमाला कधीं शब्दांचं माध्यम मिळालंच नाहीं. किंबहुना तशी गरजच वाटली नाही, अगदीं मुकंच होतं तें. आतां समुद्राबरोबरचीं माझीं हितगुंज वाढलीं होती. स्वप्नांचं राज्य खूप मोठं झालं होतं. नवीन कल्पनांची दाटी होत होती. पण सगळं कसं छान-छान वाटत होतं.

आणि ह्या शिखरावर असतांनाच ती बातमी मिळाली. ‘तू गेलीस !’ परत कधीं न येण्यासाठी गेलीस. मला तर प्रथम कळलंच नाही. कसं शक्य होतं तें ? माझी अवस्था मंजूपेक्षां फारशी वेगळी नव्हती. तिलादेखील कळलं नव्हतं तिची ताई परत येणार नाही म्हणजे काय तें ? तू गेलीस ! म्हणजे तू, तुझं हंसणं, तुझा आवाज, तुझें केस, तुझं तें लावण्य, सारं-सारं गेलं कां ? मला कांहींच कळत नव्हतं. मी आपला परत समुद्रावर

गेलों. मी त्याच्यावर फारच चिडलों होतो. “तू, तू मला मलबलस ! कांहीं सारीं स्वप्न रंगवायला लावलीस ? मग ते आनंदाचे क्षण तरी कशाला दाखवलेस आयुष्यांत ? एखाद्या लाटेनें नांव पुसावं तितक्याच सहजतेनें तीं सारीं स्वप्न पुसलीस तू. एखादा वाळूचा बंगला मोडावा तितक्याच सहजतेनें तीं सारीं स्वप्न पुसलीस तू. एखादा वाळूचा बंगला मोडावा तितक्याच सहजतेनें ते सारे मनोरे मोडलेस तू, कां ? कां ? केलंस तू असं ? तू दुष्ट आहेस, तू वाईट आहेस !” ठरवलं कीं आतां समुद्रावर विलकुल जायचं नाहीं. पण संध्याकाळ झाली कीं पाय तिकडेच वळायचे. त्या वाळूत पडायचों आणि आकाशाकडे बघत बसायचों. त्याचा निळा रंग. लहानपणीं कुणीतरी सांगितलं होतं कीं माणूस गेलं कीं त्याचे ढग होतात. मग मी ते पांढरे ढग न्याहाळत बसायचों वेड्यासारखा. तुझी आकृति शोषत असायचो. वाटायचं तू असंच चालत-चालत जावंस तिकडे लांब-लांब. जिथं आकाश समुद्राला मिळतं नं तिथं. मी पण येईन ह्या समुद्रांतून आणि पटकन् ओढून घेईन तुला. माझ्या शुक्राच्या चांदणीला ! वाटायचं आपण पण जावं ह्या समुद्रांत. त्याच्या निळाईत खरंच मिसळून जावं. आपलं पण नांव पुसून टाकावं. आणि मग तुझे ते शब्द आठवायचे,

“तूच पुसलंस नं तुझं नांव ? छी : ! असं कधीं कळं नकोस !”

हेंच वाटलं होतं कां ग तुला ?

अशा किती संध्याकाळी गेल्या देव जाणे. आतां मी आणि समुद्र दोघेच होतो. हो तुझ्या आठवणी होत्या नं बरोबर ! वास्तव मुळीं विसरूनच जायचों मी. आणि त्या आठवणींना उजाळा देत बसे. वस्स हाच उद्योग. त्या दिवशीं असाच बघत होतो ढगांकडे तुला शोधीत होतो. आणि हळू हळू तुझा आकार साकार होत होता. मला फार आनंद होत होता. तेवढ्यांत कुणीतरी फटकन् डोळ्यासमोरून गेलं. तुझी आकृति पुसटली आणि मला फार राग आला त्या पांखराचा. मी दगड हातांत घेऊन त्या पांखराला मारायला... पण आतां तो एकटा नव्हता. दुसरं एक कबूतर होतं त्याच्यावळ. मध्येच संकोचून लांब उभं रहायचं तें. पहिलं कबूतर

मग थोडंसं जवळ जायचं नि मग तें छोटं कबूतरमुढां परत जवळ यायचं आणि लागलीच पळायचं. प्रणय किती वेळ चालला होता देव जाणे. माझ्या हातांतला दगड कधीच वाजूला पडला होता. मन आक्र-
दून उठलं होतं. "हो-हो असंच; अगदी असंच!" ती पांखरं कुठनं आली होती देव जाणे. पण त्यांचे खेळ जवळ-पासच चालू होते. मी सारं काहीं विसरून त्यांच्या कडे पहात होतो. तीं दोन्ही पांखरं आतां मला मीत नव्हतीं. माझ्याशीं अगदी दोस्ती झाली होती त्यांची. आणि मला ही भावनाच फार सुखावत होती. घरी आलों तरी कानांमध्ये घुमत होतं त्या पांखरांचं घूऽऽ! घूऽऽ! त्या दिवसानंतर कितीतरी दिवस तीं दोन्ही पांखरं तिकडेच येत असत. मी पण तिथंच जायचों. त्यांच्यासाठीं दाणे न्यायचों. त्यांची निळाई कांहीं वेगळीच होती. गहिरी होती. पण निळाईच ती. मला वेड लावल्याशिवाय कशी राहील? आतां परत पूर्वीच्या उत्साहानें मी समुद्रावर जात होतो. वाळूचे बंगले बांधायचो. माझ्या पांखरांसाठीं. काय खुळा आहे मी? ती कां माझीं पांखरं होती? पण वाटायचं हें आमचं

जगावेगळं नातं आहे. मी त्यांचा आहे आणि तीं माझीं आहेत. त्यांच्यासाठीं त्या बंगल्यामध्ये मी खाऊ ठेवा-
यचों. पाणी ठेवायचों. झाड लावायचों अगदीं तुझ्या नि माझ्या बंगल्यासारखाच सजवला होता मी तो बंगला। हा एक नवाच छंद लागला होता मनाला. या पांखरांचा आनंद पाहून आणखीनच आनंद वाटायचा मला. वाटायचं आतां जन्मभर त्या पांखरांची सोबत ... कांहींतरीच काय? ती कां माझीं पांखरं होती? एक दिवस तीं पांखरं आलीच नाहीत. नंतर खूप दिवस मी त्यांची वाट पाहिली. पण तूं जशी अचानक गेलीस तशीच तीही कुठेंतरी अंतराळांत गडप झालीं.

अजूनही मी समुद्रावर जातो. तसाच आमाळाकडे पाहत असतो. ढगांमध्ये शोधत असतो तुझी आकृति आणि त्याच वेळीं नजर कुठेंतरी भिरभिरत असते दोन ठिपके शोधत. निळेंनिळे ठिपके. त्या पांखरांचे! कधीतरी तीं येतील म्हणून! पण आज मात्र समु-
द्राच्या लाटा मला सांगत असतात,

अशीं पांखरें येती, आणिक स्मृति ठेवुनि जाती।
दोन दिसांचीं रंगत-संगत, दोन दिसांची नातीं॥

च्या विचित्र अवस्थेतहि रवीन्द्र त्याची पदवी प्रथम वर्गात पास झाला, हें त्याचें दैवच ! त्या-
चाला नोकरीहि चांगल्या हुद्द्याची मिळाली.
खूप आनंदून गेली होती. स्वतःची एम्. एस्.
परीक्षा होतांच विवाहवद्ध होण्याचे तिचे विचार
रवीन्द्राला पटवून दिले. पण.....!

काळ मोठा कठोर असतो. त्याला कुणाचें सुख
पहावत नाही. अखेर माघवरावांच्या कानांवर
हो गेल्या; तेव्हां ते कधी नव्हते इतके संतापले
त्यांनी 'रवीन्द्राशी विवाह हें कधीहि शक्य
ना. स्वतःच्या मताला होकार द्यायला लावला
आणि रवीन्द्राला भेटोस बोलावून त्याची चांग-
ण उघाडणी केली होती.

तुमच्या हालचाली लवकर थांबल्या नाहीत
वाईट मार्गाचा उपयोग करावा लागेल. तुम्ही
विवाहवद्ध होऊं शकणार नाही, अन् त्यासाठीं
तें करीन. या त्यांच्या घमकावणीनें अखेर
रवीन्द्रबरोबर विवाह करण्यास मूकसंमति
हो. ती रवीन्द्राजवळ खूप-खूप रडली होती.
त्या समजावण्याचा प्रयत्न केला होता.

वर पडलेल्या काडांकडे पुन्हा एकदां रवीन्द्रानें
'शुभविवाह' हीं अक्षरें लालभडक रंगांत चमकत
झालीच तो पुटपुटला, "शुभविवाह" अन् मग
चला होता.

सून असाच वेड्याप्रमाणें तो काँटवर पडून
दोन महिन्यांत एकदांहि तीं दोघं भेटलीं
रवीन्द्राला आजपर्यंत ज्या मुंबईचें आकर्षण
हो तो मुंबई त्याला आतां नकोशी वाटत होती.
उदास आणि भयाण भासत होतें. अखेर
वर परत बार्शीस जाऊन राहण्याच्या निर्णयावर
होहोंचला होता; आणि म्हणूनच राजीनामा

देऊन आजपासून स्वतःला त्यानें नोकरीच्या पाशांतून
मुक्त करून घेतलें होतें.

दिवस चालला तसें त्याला रूममध्ये पडून राहणें असट्य
झालें. तशांतच सायंकाळच्या उदास वातावरणानें
त्याला अगदीच उदास करून सोडलें. डोक्यांत भिन्न
भिन्न विचारांचें द्वंद्व चाललें होतें. कितीतरी आकांक्षा
बाळगून तो मुंबईला आला होता; आणि आज.....!
आज त्याला वाटलें, आपलें ह्या जगांत कोणीहि नाही.
एक उषा होती. पण तीहि दुरावली. तो तिला आप-
लीशी करूं शकला असता. पण, तसें केल्यानें उषाला
खूप-खूप त्रास मान झाला असता याची त्याला पूर्ण
खात्री होती. हेंच त्यानें तिला पटवून द्यायचा प्रयत्न
केला होता. उषा हें ऐकून अवाक् झाली होती; आणि
खूप रडली होती. हें सगळें आठवलें अन् रवीन्द्राला
भडभडून आलें.

थोडासा विरंगुळा म्हणून बाहेर भटकून परत यावें
अशा विचारानें तो उठला, कपडे बदलत असतांनाच
तो मनाशी पुटपुटला, "म्हणजे आतां अवघे सातच दिवस
राहिले." केवळ उषाला वाईट वाटूं नये म्हणून लग्न-
समारंभास हजर राहून लगेच मुंबई सोडायची, असा
विचार करीतच त्यानें बुटाच्या लेसची गांठ मारली;
अन् लग्नसमारंभाचीं कल्पनाचित्रें रंगवत संथपणें तो
जिना उतरूं लागला. इतक्यांत प्रकाश साठे अगदी
घांवत, अन् घाबऱ्याघाबऱ्या हातांत 'इव्हनिंग न्यूज'
घेऊन येत असलेला पाहून तो गोंधळून गेला. त्याला
विचारपूस करण्यास अवधि न देतांच प्रकाश खिन्न-
पणें म्हणाला, "रव्या, उषा सानेनें आत्महत्या केली
रे! हा पहा पेपर!"

मोठ्या प्रयासानें प्रकाशनें मान हरपलेल्या रवीन्द्राला
जिन्यावरून पडतांना सांवरून धरलें. उदात्त प्रीतीच्या
मृत्युगीताच्या स्वरहीन पण विलक्षण उत्कट अशा
स्पंदनाच्या अस्तित्वाचा त्याला प्रत्यय आला.

त्याच्या चेहऱ्यावर एक हृद्य भाव उमटला होता. सदैव सफेद पोषाख परिधान केलेल्या उंच्यापुऱ्या, रुबावदार रवीन्द्राभोंवती तरुण मुली रेंगाळत, यांना त्या कारणाने त्यांच्याशी बोलण्याचा प्रयत्न करीत अन् त्यांत यश आले की, स्वतःला धन्य मानीत.

या सर्व गोष्टींचा व्हायचा तोच परिणाम झाला. रवीन्द्र अतिप्रचंड मताने त्या वर्षी साजऱ्या होणाऱ्या कॉलेजच्या 'सुवर्णमहोत्सवाचा' 'प्रमुख कार्यवाह' म्हणून निवडून आला.

महोत्सवांत सादर होणाऱ्या सर्व कार्यक्रमाची तयारी अत्यंत जोरांत चालू होती. त्यामुळे 'यंदाचा उत्सव अविस्मरणीय होणार' असे जो तो म्हणत होता. रवीन्द्राच्या उत्साहाने आणि त्याच्या प्रोत्साहनानेच सर्वांना आपापली कामे उत्तम प्रकारे करण्याची स्फूर्ति आली होती. रवीन्द्राला फावला वेळ म्हणून कसा तो नव्हता. रात्रीसुद्धा त्याला नृत्य आणि नाटक यांच्या तयारीत जातीने लक्ष द्यावे लागत असे.

खोलीवर करमेना म्हणून आज रात्री जरा लवकरच तो कॉलेजमध्ये आला होता. हॉलमध्ये त्याची वर्ग-मैत्रीण उषा साने हिला कधी नव्हें ती इतक्या लवकर आलेली पाहून त्याला आश्चर्यच वाटले.

"काय, इतक्या लवकर?" रवीन्द्राने सहज पृच्छा केली.

"बस्. करमत नव्हते म्हणून आले लवकर!" ती हंसत उत्तरली. "इथे करमतें तर! कोण करीत होते तुमची करमणूक? बाकी एकांतांतहि फार मोठे सुख भासते कधी कधी, हें मात्र खरें हें!"

यावर काय बोलावे हे न सुचल्याने ती फक्त खाली मान घालून गालांतल्या गालांत हंसली होती.

थोड्या वेळाने काहीतरी बोलायचे म्हणून रवीन्द्र तिला म्हणाला, "तुमच्या रूपाप्रमाणेच नृत्यहि लोमस आहे हें! मला तर फार फार आवडतं. वाटतं, असं नृत्य सतत पाहात बसावं-स्थल अन् कालाची बंधने शुगारून मनःपूर्वक अभिनंदन! एकंदरीत उत्सवाच्या यशाचा मोठा वाटा तुम्ही उचलणार!"

यावर ती कांहीच उत्तरली नाही. लाजेने चूर झालेले

तोंड लपविण्यासाठी तिने मान खाली घातली. रवीन्द्राला क्षणभर वाटले 'आपण असें बोलायला नको होतें.' पण तिला मनस्वी आनंदलेली पाहून त्याने तो विचार झटकून टाकला.

त्या रात्री रवीन्द्र खोलीवर परतला तो उपाविपर्याी विचार करीतच; अनेक सुंदर तरुणी त्याच्याभोंवती घिरट्या घालीत होत्या. पण त्याचे संयमी मन कोणी काबीज करू शकले नव्हते. यापूर्वी पण अनेकवेळां त्याने उपाळा पाहिले होते. पण तिच्याबद्दल 'आपल्या राज्याचे मंत्री श्रीयुत माधवराव साने यांची सुकन्या' याखेरीज अधिक विचार कधीच त्याच्या मनांत आले नव्हते.

आज मात्र यौवनाने धुंद झालेली तिची देह्यष्टि पहातां पहातां त्याच्या मनांत ठसली होती. शिकलेल्या मुलींत आढळून येणारा उद्वेगपणा आणि मर्यादेचा अभाव याचा संपूर्ण अभाव त्याला तिच्या ठिकाणी आढळून आला होता. तिच्या चेहऱ्यावर वृद्धिमत्तेचे तेज विलसत होते; अन् त्याला स्त्रीमुलम नम्रता आणि स्वामाविक लज्जा यांनी एक प्रकारची कोमलता आली होती. काळोखाप्रमाणे काळाभोर अन् लांबसडक असा तिचा केशकलाप, शरद ऋतूतल्या आकाशाप्रमाणे उजळ आणि कलंकरहित असे तिचे कपाळ, घट्ट मिटलेले नाजूक छोटेसे ओंठ-या सर्व सौंदर्याने त्याच्या हृदयाला चटका लावला होता. स्वतःला 'अजिंक्य' समजणारा रवीन्द्र त्या दिवशी जिकला गेला.

हळू हळू त्यांच्या परिचयाचे रूपांतर स्नेहांत आणि स्नेहाचे रूपांतर अतिस्नेहांत झाले. तशांत महाविद्यालयांत साजऱ्या झालेल्या समारंभाच्या यशाचे सारे श्रेय प्रमुख कार्यवाहक या नात्याने रवीन्द्राकडे अन् वैयक्तिक नृत्यनैपुण्याने उपाकडे आल्याने ती दोघे अधिकच जवळ आली. प्रेमकलिका कशी झपाट्याने उमलू लागली होती. माणसाच्या जीवनांत नव्याने प्रवेश करणारे सुख किंवा दुःख त्याला बेचैन करतें. रवीन्द्रहि बेचैन झाला. पण त्यांत त्याला अयोग्य असे कांहीच वाटले नाही. त्याच्या जीवनाला आतां एक नवीन अर्थ प्राप्त झाला होता. जीवनांत दुःख म्हणून कांही नाही; सारं जग एकीकडे आणि आपण दोघे एकीकडे अशी जाणीव त्याच्या

झाली होती.

मोड वेळांत काय आणि कॉलेज सुटल्यावर एकमेकांचा वियोग काय तो नको होता. कधी, दोघे कुठेंतरी फेरफटका मारण्यास समृद्ध मरीन ड्राईव्हच्या गजबजलेल्या कधी जुहूवीचवर; कधी-कधी चौपाटीच्या कधी उंच आणि टुमदार हॅगिंग गार्डन्सवर अनेक गोष्टींवर चर्चा करीत; भावी आयुष्याबद्दल आणि प्रसन्न मनोवृत्तीने परत फिरत. अन् उषा दोघेहि शिक्षणक्षेत्रांत चमकत होती. नाइलाजाने एंजिनियरीगच्या मध्ये म्हणून रवीन्द्राला तें कॉलेज सोडून चमकून जावें लागलें होतें. पण तरीहि तीं झगवलीं नाहींत.

उषाची एक सोनेरी सकाळ ! तिचा प्रकाश तिच्या निर्मल हास्याप्रमाणें सगळीकडे पसरला. एकदां बंगल्यावर जाऊन उषाचें मनःस्थान करतों, असें रवीन्द्राला झालें होतें. वर्तमानपत्रांनीं उषा पदवीपरीक्षेंत प्रथम स्थान झाल्याची अन् तिला 'बी. एम्. सी.' ही पदवीची गोड बातमी सांगितली होती.

उषा त्याचें खूप चांगलें स्वागत करण्याचें होती. रवीन्द्रानें तिचें अभिनंदन केल्यावर उषा, आज मी खूप-खूप आनंदलों आहे. उषांत आनंदाश्रू चमकले अन् दाटलेल्या आंखांनीं म्हणाली, "रवि, किती किती रे प्रेम आहे ! त्यानंतर तीं दोघे गप्पा मारण्यांत लागली. त्यांच्या गप्पा रंगांत आल्या असतांनाच उषा वेगें आली होती. रवीन्द्रानें केलेल्या नम्र शब्दांच्या हि प्रकारचा प्रतिसाद न देतां उलट उषावर आंठचा चढविल्या होत्या. उषावर उषाचें जाण्याला वेळ होत आहे, ह्या सबबीवर उषा नुसता केली होती. उषा या प्रसंगानें उषा खूप नाराज झाली होती. आणि आईचा उषा आला होता. अशा प्रकारचे प्रसंग तिला उषा हि नवे नव्हते. 'पण आज तरी आईनें अशा- अशा करायला नको होतें' असें तिला वाटत

होतें. थोड्याच वेळांत सायंकाळीं भेटण्याचें अभिवचन देऊन रवीन्द्रानें तिचा निरोप घेतला.

गणपतराव जोशी ही एक प्रसिद्ध व्यक्ति होती. राज्याच्या एका मंत्र्याचे मेहुणे, प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे अध्यक्ष आणि 'मोहिनी सिल्क मिल्स' चे मालक म्हणून त्यांनीं बराच लौकिक मिळविला होता. माधवरावांचे अन् त्यांचे संबंध फारच सलोल्याचे होते; आणि एकमेकांचे 'व्याही' होण्याचीं स्वप्नें पहात होते. उषाचा अन् गणपतरावांचे द्वितीय चिरंजीव-अरविन्द यांचा विवाह व्हावा, अशी सर्वांची मनापासून इच्छा होती. जणूं सर्वांना तें गृहीतच होतें. म्हणूनच अशा सुदिनीं गणपतरावांच्या घरीं उषानें जाणें, माधवरावांना अन् त्यांच्या पत्नीला आवश्यक वाटणें स्वाभाविकच होतें अन् नेमकें हेंच उषाला नको होतें.

पण नाइलाज म्हणून ती गणपतरावांच्या बंगल्यावर सर्वांच्यासह गेली होती. तेथें झालेल्या मेजवानीचा, अरविन्द उषाला भावी जोडपें कल्पून केलेल्या टिंगलीचा अन् सर्वांहून अधिक त्या टिंगलीवर बेहद्द खूप होऊन हंसणाऱ्या, लोचट, नॉनमॅट्रिक अरविन्दचा तिला मनस्वी राग आला होता.

घरीं परतली, तेव्हां तिला फार शीण आला होता. डोकेंहि फार-फार तापलें होतें. तशांतच पुन्हां तिच्या आईनें आज पहिल्यांदाच अगदी उघडपणें तिला अरविन्दच्या पसंतीबद्दल पृच्छा केली.

उषाला आपला राग आवरणें शक्य नव्हतें. ती भडकून म्हणाली, "आई, तूं कधीं माझ्या भावनांचा विचार कां करीत नाहीस ? तुझी सहानुभूति गेली कुठें ? यःकश्चित् पैसा आणि खोटी प्रतिष्ठा यांच्या आहारीं जाऊन माझ्या मनोरथांची तूं स्वहस्ते राख करणार ? त्यापेक्षां मला विष कां देत नाहीस ?"

"उषा, हें सारें तूं प्रेमाच्या आहारीं जाऊन बोलत आहेस. तुला अरविन्दबरोबरच विवाह करावा लागेल."

"आई, तें कधींहि शक्य नाहीं. ब्रह्मदेव आडवा आला तरी मी माझा निश्चय बदलणार नाहीं. मनुष्याचें प्रेम हें असं आहे का कीं, तें 'आवर' म्हटलें कीं, आवरतां यावें ? 'प्रेम' हा मानवी अंतःकरणाचा धर्म आहे; आणि म्हणून तो नैसर्गिक आहे. मग नैसर्गिक

गड़बड़ चौथ

एक छोटासा गाँव था। उसमें एक पंडित जी रहते थे। नाम था सदासुख। भगवान का नाम लेते, पूजा-पाठ करते और रात-दिन गाँववालों की सेवा में लगे रहते थे। किसी के सर या पेट में दर्द हो तो पंडित जी दवा देने को तैयार। मरनी-करनी सभी कामों में पंडित हाजिर रहते थे।

पंडित सदासुख पढ़े-लिखे तो नहीं थे लेकिन थे चतुर। किसी ही विकट परिस्थिति हो, कोई न कोई रास्ता जरूर निकाल लेते। इसी कारण वे सारे गाँव के अगुआ थे, सलाहकार थे, डॉक्टर हकीम-बैद्य सभी कुछ थे। लोग उनकी इज्जत करते थे तो उनसे डरते भी थे।

पंडित जी को एक बात में बड़ी अड़चन पड़ती थी। लोग कभी-कभी उनसे तिथि पूछने आया करते थे। उस वक्त बेचारे सदासुख "सदादुख" बन जाते थे।

इस कठिनाई पर वे बहुत दिनों तक सोचते रहे। आखिर खुदादाद अकल ने साथ दिया। उन्होंने एक रास्ता खोज निकाला। उनको यह तो मालूम था ही कि महीने में तीस दिन होते हैं। वे बाँस काट लाये और तीस टुकड़े करके घरके एक कोने में रख दिए। तब पंडिताईन को बुलाया—“अजी सुनती हो?” “आई SSSS...” पंडिताईन घर में झाड़ू लगा रही थीं। सो, हाथ में झाड़ू लिए ही, आकर हाजिर हो गईं।

“ये बाँस के टुकड़े देख रही हो न। रोज सबेरे एक टुकड़ा उठाकर इस कोने में रख दिया करना। भूलना नहीं।”

“क्यों?”

“औरतों की यही तो बुरी आदत है। वह हर बात में टाँग अड़ाती रहती हैं। कहता हूँ सो करो। बेकार सर मत खाओ।” पंडित जी बिगड़कर बोले।

उस दिन से यह क्रम चालू हो गया। पंडित जी की समस्या हल हो गई। अगर कोई तिथि पूछने आता तो आप झट से घर में जाते, निश्चित कोने में रखे हुए टुकड़े गिनते और बाहर निकल कर बता देते कि आज अमुक तिथि है।

कुछ दिन यों ही बीत गए। एक रोज आ गया कोई त्योहार। पंडिताईन मुँह अँधेरे उठीं। बाँस के सब टुकड़े एकत्र करके एक जगह रख दिए और लीप-पोत कर घर को

साफ किया। लेकिन....

बेचारे पंडित जी का दुर्भाग्य तो देखिए। उसी दिन दो-तीन आदमी तिथि पूछने आ गए। आदत के अनुसार पंडित जी घर में गए। कोने में देखा। अरे! उनका तो खून सुख गया। सारे टुकड़े एक जगह पड़े। बेचारे पंडित जी अब क्या करें? कुछ देर तक सोचते रहे। अंत में बाहर आए। लोगों से कहा—आज बड़ी पवित्र तिथि है। खूब दान-धर्म करो आज।

“अच्छा! कौनसी तिथि है पंडित जी?” लोगों ने उत्साह से पूछा।

“गड़बड़ चौथ.....” पंडित जी हाथ जोड़कर भक्ति-भाव से बोले।

भोले-भाले देहाती, पंडित सदासुख की बात मानकर, घर गए और दान-धर्म में लग गए।

हिन्दुस्तान में एक नहीं अनेक पंडित सदासुख हैं। इनमें कुछ मार्क्स और लेनिन के चेले हैं तो कुछ गांधी के भक्त। कुछ हिन्दू-धर्म की दूकान लगाए बैठे हैं तो कुछ इस्लाम का बाजार बसाने में लगे हैं। कोई कहता है चीन और रूस के रास्ते पर चलो और स्वर्ग-सुख भोगो। कोई समझाता है कि इंग्लैंड और अमेरिका का रास्ता पकड़ो और चैन की बंसी बजाओ। कोई पंजाबी सुबे के नारे लगा रहा है तो कोई बृहन्महाराष्ट्र या महागुजरात के स्वप्न-चित्र लोगों को दिखा रहा है। कोई राम-राज्य की योजना गड़ रहा है तो कोई उद्योगों के राष्ट्रीयकरण की। एक नेता भाषण देता है कि राष्ट्र-भाषा हिन्दी सीखो और अपनी मातृभाषा सीखो। अंग्रेजी की कोई जरूरत नहीं। दूसरा उसकी बात को काटते हुए कहता है कि मातृभाषा, राष्ट्रभाषा और अन्तराष्ट्रीय भाषा, तीनों सीखो। एक कहता है सिर्फ अंग्रेजी सीखो। भारतीय भाषाओं में क्या रखा है।

आखिर गरीब जनता करे तो क्या करे? किसकी सुने? सभी अपने स्वार्थ के लिए जनता को गुमराह करने में लगे हैं। कौन जाने, इन नेताओं की नेतागिरी और इन राजनीतिक दलों के दलदल से कब मुक्ति मिलेगी। अठारह बरस के करीब देश को आजाद हुए हो गये। लेकिन अभी तक चारों ओर अँधेरा ही अँधेरा है। देखें, भारतीय जनता का मंगल प्रभात कब आरंभ होता है।

त्याग

किरणकुमार मेहता

S. E. (civil)

ठोठावल्याचा आवाज झाल्याने रवीन्द्र विचारतंद्री-
न जागा झाला. कांहींशा अप्रसन्नतेनेच नाइलाज
च्याने दार उघडलें. दारांत पोस्टमन उभा होता.
चित अर्थशून्य असें हास्य करीत त्यानें रवीन्द्राच्या
लिफाफा दिला अन् "रामराम साहेब; काय
सुखीच?" ह्या घोगऱ्या आवाजांत उच्चारलेल्या
प्रतिसाद मिळण्याची वाट न पाहतां तो पुढें
चालला.

बंद करून काँटवर आडवा होत मुन्न मनानें
पुन्हां एकदां त्या लिफाफ्याकडे पाहिलें. ती
'सर्ववाह निमंत्रण-पत्रिका' होती. 'मि. रवीन्द्र
साहेब; बी. ई. (मेकॅनिकल)' या लिफाफ्यावर
च्या मजकुराच्या परिचित इंग्रजी अक्षरलेखना-
नें ताडलें होतें की, ही पत्रिका अरविन्दकडून
आहे. त्यासरशींच गत दुःखद अशा गोष्टींच्या
असलेल्या विचारांना नको होती तरी अधिक
मिळाली.

साही प्रकारची उत्सुकता नसतांना मुद्दां त्यानें
काडें काढून वाचलें; अन् मग त्याला वाटलें
'मीचच वाचलें. अरविन्दनें माझ्या दुःखावर
त्याच्या केलेला प्रयत्न आहे. पण त्याला का
का? माझेंच चुकलें. मला माझी पातळी
वागायला हवें होतं. अखेर उपा त्याची सह-
न होणार तर!" असे विचार करीतच त्यानें
कावर झोंकून दिलें अन् डोळे मिटून तो काँटवर
चालला.

मॅट्रिकची परीक्षा पास झाल्याला पांच वर्षे
होतीं. मुंबईनगरींत आपणाला शिकायला
हा विचारदेखील त्यावेळीं त्याला अति-
वाटत असे. घरांत इनमिन-तीन माणसं
रवीन्द्र त्याच्या आईवडिलांचा एकुलता एक

मुलगा! पण तरीहि त्याचे कधीं लाड झाले नाहीत.
आपली सारी हयात त्याच्या वडिलांनीं बाश्पासारख्या
छोट्या शहरांत कारकुनी करण्यांत अन् त्याद्वारे त्याच्या
आजोबांनीं करून ठेवलेलें प्रचंड कर्ज फेडण्यांत घालविली
होती. आज तो व्यवसायहि त्यांच्या थकलेल्या
शरीरामुळें गेल्या दोन वर्षांपासून जवळ जवळ बंद होता.
अनेक भारतवासियांप्रमाणे ते तीन जीव पण कसेबसे
दिवस काढीत होते. ही सत्यस्थिति जेव्हां रवीन्द्राच्या
डोळ्यापुढें उभी राही, तेव्हां तो 'मुंबईला पुढील शिक्षण
घेणें हें एक कधींहि खरें न होणारें स्वप्न आहे' अशा
विचारांनें उदास होऊन जात असे. कां कोण जाणें पण
न पाहिलेल्या मुंबईवद्दल त्याच्या मनांत फार आकर्षण
निर्माण झालें होतें.

पण अखेर त्याचें स्वप्न खरें ठरलें होतें. अशक्य
तें शक्य झालें होतें. तो मॅट्रिकच्या परीक्षेंत अपेक्षे-
प्रमाणें पहिला आला होता; अन् त्याच्यावर शिष्य-
वृत्त्यांचा वर्षाव झाला होता. वडिलांचा व्यक्तिशः
त्याच्या पुढील शिक्षणाला विरोध होता. पण त्याच्या
शिक्षकवर्गानें त्यांची समजूत घालून रवीन्द्राला पुढील
शिक्षणासाठीं मुंबईस पाठविण्याची विनंती केली होती.
रवीन्द्रानेंहि मोठ्या उत्साहानें फावल्यावेळांत शिकवण्या
वगैरे घेऊन पैसे कमावण्याचें अभिवचन दिलें होतें.
अन् याचा परिणाम म्हणून अखेर तो मुंबईतील 'एल्फि-
न्स्टन' महाविद्यालयांत प्रथम वर्ष विज्ञानाच्या वर्गांत
दाखल झाला होता.

थोड्याच काळांत रवीन्द्र कॉलेजच्या परिसरांत एक
अत्यंत प्रसिद्ध अन् प्रिय व्यक्ति होऊन बसला. गौरवर्ण,
बांधेसुंद आणि सरळ नाकाचा रवीन्द्र रूपानें जसा गोड
होता, तसा तो बोलायलाहि गोड होता. त्याचे काळेभोर
डोळे एखाद्याच्या मनाचा ठाव घेणारे आहेत असें वाटे.
स्वभावाचें मार्दव आणि बुद्धीची तीक्ष्णता यांच्या मिश्रणानें

सायरा-सरजू

नव प्रभात के लाल लाल सूर्य की तरह मनुष्य भी अपनी किरणों रूपी आशाओं के साथ जन्म लेता है और अंत में संध्या के डूबते हुए सूर्य की तरह एक बार फिर ज्वाला दिखाकर अस्त हो जाता है।

सरजू, सायरा और दलीप कलियों की तरह साथ साथ पले और फूलों की तरह बड़े हुए। सरजू और सायरा एक दूसरे की जान थे। दो तन मगर आत्मा एक। दलीप उनके बचपन का दोस्त था।

सरजू का बाप दीनानाथ हिन्दु ब्राह्मण था परंतु सायरा और दलीप के माँ बाप मुसलमान थे। सरजू और सायरा का मिलना जुलना उन्हें पसंद तो नहीं था, लेकिन सीधी तरह से वे बोलने की हिम्मत भी नहीं रखते थे।

सरजू के बी. ए. पास होने के बाद दीनानाथ ने उसे "होटल मैनेजमेंट" की शिक्षा के लिए अमेरिका भेजना चाहा। मगर सरजू ने ना कह दी। दीनानाथ ने सायरा को समझा बूझाकर सरजू को मनवा दिया। सरजू ने सायरा को रोज खत लिखने की शर्त डाली और अपने दोस्त दलीप से इलतजा करते हुए कहा, "मेरे यार! यह मेरी एक बरस तक अमानत संभालना, उसे कोई दुख न देना। मैं तुम्हारा यह एहसान जिंदगी भर नहीं भूलूँगा।" और दलीप ने उसे कहा, "यार तुम बेफिकर रहो, मैं उसकी खुशी में अपनी खुशी समझूँगा, अपना खून बहा दूँगा लेकिन उसकी आँख से एक आँसू तक न गिरने दूँगा। और सुनो वहाँ तुम्हें मेरा दोस्त गुलशन लेने के लिये आएगा। मैंने उसे सब लिख दिया है। वह खुद एम. एस. की डिग्री कर रहा है। अच्छा खुदा हाफिज।"

सरजू अपने यार से बिदाई लेकर विमान में बैठ गया और दूसरे दिन न्यूयार्क पहुँच गया। लेकिन उसकी

आत्मा हिन्दुस्तान में थी सायरा की आत्मा के साथ। पहले कुछ दिन तो वह उदास उदास रहा। लेकिन कुछ दिनों के बाद जब उसे सायरा का खत मिला तो उसका मन फूल की तरह खिल उठा।

इस तरह समय बीतता गया, दोनों को एक दूसरे के खत मिलते रहे। अब कुछ तीन चार महीने ही बाकी रह गये थे। लेकिन अब तो एक एक दिन बरस के समान लम्बा बनता जा रहा था। वे दोनों एक दूसरे को आश्वासन देते। लेकिन मनुष्य कुछ सोचता है और भगवान कुछ और करता है। एक दिन उसे दलीप का खत मिला जिसमें लिखा था "सायरा बीमार है"। उसके बाद कई दिनों तक सायरा का पत्र न आया। एक दिन अचानक उसे टेलीग्राम मिला "सायरा बीमारी में मर गई।" कुछ दिनों बाद उसके बाप ने भी उसे पत्र में सायरा की मौत का शोक प्रकट किया।

सरजू की दुनियां उजड़ गई। उसकी आशा का महल देखते देखते गिरकर मिट्टी का ढेर हो गया। उसके लिए अब संसार में रत्ना ही क्या था? इस गम की भड़कती हुई ज्वाला को ठंडा करने के लिए उसने शराब पीनी शुरू कर दी। एक बरस बीत गया लेकिन वह हिन्दुस्तान वापस न आया। ऐसे तीन बरस हो गये और अंत में दीनानाथ उसे खुद लेने के लिए न्यूयार्क पहुँचा और सरजू को हिन्दुस्तान ले आया।

सरजू को हर शाम और सुबह सायरा की याद आती। उसने दलीप को ढूँढने की कोशिश की, लेकिन दीनानाथ ने उसे बताया कि, सायरा की मौत के बाद सायरा के माँ बाप और दलीप यह शहर छोड़ कर चले गये। सरजू भी शहर छोड़कर बाप के साथ पहाड़ों की गोद "रानी खेत में" चला गया। फिर भी सरजू के दिल से सायरा की याद तो कम नहीं हुई, लेकिन उसका गम जरा कम

हो गया। सायरा एक होटल खोला गया। लेकिन सायरा पहाड़ों में गुजारा गीत गाकर अपने करता।

ऐसी ही एक गदगद को गीतों द्वारा दीड़ी दीड़ी उसके पीछे एक युवक सरजू के करीब आ गयी। "सायरा" "सरजू—तुम जिन्दगी निगाहों से देख रहे खिल गये मगर आये। सरजू ने क जिन्दगी, तुम जिन्दगी बादल जब गले ल आँखों से बिजली

इतने में वह युवक एक झटके से सायरा

सरजू यह सब "दलीप तुमने झूठा को अलग करके पकड़ कर कहा, "राज था? तुमने शरीर में कैसे दोस्त से घोखा किया

दलीप ने अपना कोई दोष न दे। अ मिलने से नाराज थे दूसरे देश में भेजा गुलशन ने झूठा टेल सायरा ने उसके बा उसका लाभ उठाया उसके बाद जानबूझकर

सायरा की याद में उसने "सायरा" नाम का
बोला जो सचमुच रानी खेत की शान बन
सरजू तो हर सुबह और शाम दूर दूर
करता और संघ्या के अंधेरे में दर्द भरे
अपने मन को समझाने की नाकाम कोशिश

एक गमगीन शाम को जब सरजू अपने दुख
द्वारा प्रकृति में बांट रहा था तब एक युवती
उसके पास आती हुई दिखाई दी। उस युवती
युवक भी दौड़ रहा था। जब वह युवती,
आई तो उसके मुंह से एक चीख निकल
करा" और उस युवती के मुंह से निकल गया,
जिन्दा हो" दोनों एक दूसरे को खामोश
रहे थे। दोनों के हृदय कबूल के समान
मगर आंखों में खुशी के मारे आंसू भर
ने कांपते स्वर में कहा—"सायरा, मेरी
जिन्दा हो?" सदियों से विछड़े हुए
लगे तो नयनों से बरसात भी हुई,
बबली भी चमकी।

वह युवक भी पहुँच गया और उसने आते ही
सायरा को सरजू से अलग कर दिया।

सब देखकर हैरान हो गया। उसने कहा
ने झूठा टेलीग्राम क्यों किया? तुम्हें हम दोनों
करके क्या मिला?" उसने दलीप का गला
कहा, "नीच मुझे सचसच बता इसमें क्या
तुमने दोस्ती में ऐसा क्यों किया? तुम्हारे
नीच पुरखों का खून है कि तुमने अपने
जा किया, अब मैं तुम्हें जिन्दा नहीं छोड़ूँगा।"

अपना गला छुड़ाया और कहने लगा, "मुझे
दे। असल में तुम दोनों के माँ बाप तुम्हारे
मराज थे। तुम्हारे बाप ने जानबूझकर तुम्हें
भेजा और उसके कुछ महीनों बाद मेरे दोस्त
झूठा टेलीग्राम किया कि तुम मर गये और
उसके बाद खत लिखना बंद कर दिया। हमने
उठाया और तुम्हें भी झूठा टेलीग्राम किया।
जानबूझकर हम शहर छोड़ गये। क्योंकि मैं

भी सायरा को बहुत चाहता था, इसलिये मुझे यह चाल
चलते हुए कुछ भी अटकन हुई। पहले सायरा तीन बरस
तक अपनी ही जिद्द में अड़ी रही। उसे बहुत समझाया
और अंत में मैंने किसी भी तरह से उसे मनाकर शादी
कर ली। अब हम यहाँ हनीमून की खुशियाँ उड़ाने आये
हैं। अब तुम ही बताओ कि तुम्हारे बाप में कैसे नीच
पुरखों का खून है जिसने अपने झूठे धर्म की खातिर
इतना बड़ा धोखा किया जानते हुए भी अनजान बना
और मुझे मारने से पहले तुमने उसे क्यों नहीं मारा।"

सरजू सीधा अपने घर पहुँचा। वह पिस्तोल लेकर
दीनानाथ के सामने खड़ा हो गया। दीनानाथ यह देख
कर डर गया। सरजू ने उसे कहा, "धवराइए नहीं, मैं
आपको ऐसे ही नहीं मारूँगा पहले उसकी वजह बताऊँगा।
आज मेरे सामने तुम मेरे बाप नहीं एक दुश्मन की
हैसियत में खड़े हो। तुमने एक शरीर के दो टुकड़े
करके दोनों को तड़पाया, और उनका तमाशा देखा।
तुमने एक ऐसी चाल बनाई जिसके कारण तीन बरस
तक मैं और सायरा जुदाई की आग में जलते रहें।"

दीनानाथ सब कुछ समझ गया। उसने अपना गुनाह
कबूल करते हुए कहा—"बेटा मैंने समझा था कि तुम ये
सब कुछ वक्त के साथ साथ सायरा को भूल जाओगे,
लेकिन यह मेरी भूल थी। मैं सचमुच नीच हूँ। गोली
चलाओ और इस अपवित्र शरीर को खतम कर दो।"

सरजू ने गोली चलाई मगर दीनानाथ के आगे सायरा
आकर खड़ी हो गई और उसने अपनी आहुती दे दी।
सरजू ने एक छेद अपने सीने में भी किया और फिर सायरा
के गले लग गया। दो शरीर थे लेकिन उनसे बहनेवाला
खून एक ही था।

दलीप और दीनानाथ को अपने किए का पछतावा
था। उन्हें अपने अपराध का विश्वास हो गया। नज़रें
शर्म के मारे झुक गईं।

आज भी रानीखेत में रवि पहाड़ी पर एक महल है
जिसका आधा भाग मंदिर है और आधा भाग मस्जिद
और वही एक प्रमाण है सायरा और सरजू के अटूट प्यार
का। यह दो दिलों का ऐसा पवित्र संगम बन गया है
जहाँ से हमेशा प्रेम की धारा फूटती रहेगी।

गोष्टींना पायबंद घालण्याची जरूर काय? बंगला, मोटारी, पैसा-अडका आणि दागदागिने म्हणजेच का सर्वस्व? नाही! मी हें कधीहि मान्य करणार नाहीं."

"आम्ही करतो तें सर्व तुझ्या भल्यासाठीच ना? डोळे उघडून आजच्या बदलत्या जगाकडे वघ जरा! प्रेममहिम्नाला अतिगौण स्थान आहे आज! तू अजाण आहेस अजून." एवढें बोलून तिची आई आंत गेली.

कंटाळवाणी दुपार उपानें झोंपून काढली. सायंकाळ झाली तशी ती लगवणीनें रवीन्द्राच्या खोलीवर आली तेव्हां तिला बरें वाटलें.

थोड्या वेळानें तीं दोघें हॉर्कनेसवरील प्रेमनगरांत येऊन सागरतटीं बसलीं. सगळीकडे शांतता पसरली होती. एरवी आकर्षक भासणारे बंगले अन् इमारती संध्याकाळच्या प्रकाशांत आज भयाण भासत होत्या. दूर कोठेंतरी दोन-तीन युगलें प्रण्यांत गुंग झालेलीं दिसून येत होती. नेहमीं बडबडणारी उषा आज शांतपणें बसून होती, शांत सागराकडे एकटक पहात!

कांहींतरी बोलायचें म्हणून शांततेचा भंग करीत रवीन्द्रानें गणपतरावांकडील मेजवानीबद्दल पूच्छा केली. तेव्हां उषाच्या चित्तवृत्ति खवळून उठल्या. तिनें सर्वांवर एक लांबलचक व्याख्यान झोडण्यास सुरुवात केली.

"रवि, हे सगळे पशु आहेत पशु! त्या अरविदबद्दल तर मला यत्किंचितहि प्रेम वाटत नाहीं. उलट त्याची कीव करावीशी वाटते. माझ्याशीं विवाह करण्यापूर्वीं त्यानें एकदां आरशांत आपला चेहरा पहावा. वीः!"

"का हें, उषा?"

"तुलादेखील हें म्हणणें पटेल रवि! दाखवीन तुला एकदां तें ध्यान! अशा मुलाबद्दल बावांनीं 'जावई' म्हणून विचार करावा यांत माझा अपमान आहे. पण त्यांना हवा आहे पैसा, प्रतिष्ठा, मंत्र्यांची मर्जी! हं! ह्या पुढाऱ्यांचा सगळा पैसा काळा आहे, रवि! तो पैसा तर गरीब जनतेचें रक्त आहे रक्त!"

अन् मग आईबरोबर झालेला आपला दुपारचा संवाद ऐकवून ती म्हणाली, "लोकशाहीचा पुरस्कार करणारे

हे लोक घरांत मात्र हुकूमशहाप्रमाणें वागतात. बावांचें वाक्य म्हणजे ब्रह्मवाक्य! त्यांत मग कोणीहि बदल करूं शकणार नाहीं."

रवीन्द्र शांत चित्तानें सारें ऐकून घेत होता. काय बोलावें हेंच त्याला सुचत नव्हतें. कांहींतरी बोलायचें म्हणून तो तिला म्हणाला, "उषा, चल परतूं या आतां."

"का? इतक्यांत कंटाळलास मला?"

"छे ग! खुळी आहेस झालं. कुठच्या तरी हॉटेलांत जाऊन बसूं या; चल."

नेहमींप्रमाणें लाडिकपणें तिनें दोन्ही हात समोर धरले अन् मग रवीन्द्रानें तिला हात धरून उठविलें.

सुखाचे दिवस झपाट्यानें जात होते. उषा एम्. एस्. सी. च्या वर्गांत दाखल झाली होती; आणि अस्या-साचें कारण सांगून तिनें घरच्या लोकांचे तिच्या लग्ना-बद्दलचे विचार तूर्त तरी काढून टाकले होते. दरम्यानच्या काळांत योगायोगानें रवीन्द्राचा आणि अरविदचा परिचय झाला होता. त्याच्या मनाची पक्की खात्री झाली होती कीं, अरविद उषाशीं विवाहबद्ध होणार. पण त्याला अरविद मनापासून आवडला नव्हता. आणि म्हणूनच त्याला ही गोष्ट फार खटकत होती. उषाचें भावी जीवन दुःखी होणार ही कल्पनाच त्याला असह्य होत होती.

त्याला एका ठाम निर्णयावर येऊन पोचणें भाग होतें. उषा अनेकवेळां लाडांत येऊन, आनंदानें वेमान होऊन त्याला त्याच्या भावी आयुष्याचीं तिनें रेखाटलेलीं स्वप्नें ऐकवीत असे. सुखाचीं अनेक चित्रें तिनें रंगविलीं होती; अन् रोज ती त्यांत नव्या रंगाची भर घालत होती. रवीन्द्राबरोबर त्याच्या सुखदुःखाचा अर्धा वांटा हक्कानें घेऊन सारें आयुष्य घालवायला मिळणार या केवळ जाणीवेनेंच भविष्यकाळ तिला रमणीय वाटत होता.

रवीन्द्राचें मन तिला नाराज करायला धजत नसे. तरीहि कधीं-कधीं तिला तो म्हणें, "उषा, तुझी माझी मेटच व्हायला नको होती. सत्य कितीहि कठोर असलें तरी तेंच आपणाला स्वीकारलें पाहिजे. तुला त्रास होईल थोडासा. पण तूं मला विसरून जाण्याचा प्रयत्न कर." असें कांहीं रवीन्द्र बोलला कीं, तिच्या डोळ्यांतून आंसवें गळत.

OUR DISTINGUISHED STUDENTS IN FIRST YEAR ENGG.

U. M. Sakbalkar

U. J. Borkar

S. M. Ingale

Venkateshwaran

P. H. Shah

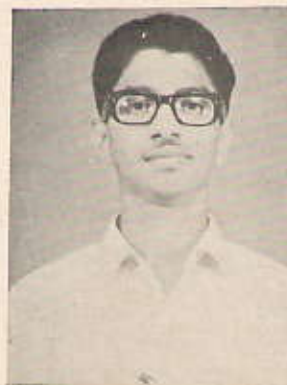
A. D. Dande

L. P. Mulani

U. R. Kamat

D. J. Lad

N. J. Patel

N. J. Kiri

A. D. Naikwadi

S. V. Pendharkar

P. R. Dubhashi

M. K. Paradia

OUR DISTINGUISHED STUDENTS
IN
SECOND YEAR ENGINEERING

Swaminathan

C. P. Advani

OUR DISTINGUISHED STUDENTS
IN
B. E. EXAMINATIONS

R. S. Gokhale

Y. S. Karanik

P. G. Churi

B. G. Agarwal

N. T. Asher

हिन्दी हमारी राष्ट्रभाषा

ही हमारे स्वतंत्र राष्ट्र की भाषा होने के बिल है। आज ही नहीं, सदियों से हमारे देश में भाषा का प्रयोग और प्रभाव होता चला आया है। इसे सबसे अधिक लोग बोलते-समझते हैं, और हमें एक अभिन्न योगसूत्र स्थापित करनेवाली हिन्दी ही है। हमारे परिव्राजक-यात्री, साधु-सौई-फकीर, सब इसी बोली में इस देश के जन-समाज से व्यवहार करते आये हैं। भारतीय भाषाओं में हिन्दी प्रमुख और अन्य प्रादेशिक भाषाओं के सबसे अधिक अतः भारत के विभिन्न प्रदेशों को एकता-सूत्र के लिए यह सबसे अधिक समर्थ है। हिन्दी जनिक बोध-गम्यता के कारण न केवल भारत के बाहर जहाँ भारतीय वंश के लोग सबसे हैं वहाँ हिन्दी का ही बोलबाला है। हमारी संस्कृति, हमारी भावनाओं, आकांक्षाओं की प्रतीक है। यह सरलता से लिखी-पढ़ी जा सकती है और अहिन्दी भाषी भारतीय इसे आसानी से बोल और समझ लेते हैं। हिन्दी अन्तर्प्रान्तीयता ही उसे सर्वमान्य ठहराती है। उर्दू के बीच के झगड़े को मिटाने के लिए जो का आविष्कार किया गया था। लेकिन उस तरह Manufacture नहीं की जा सकती है। भाषा के साथ ही राष्ट्र-लिपि का प्रश्न भी होता है। जैसे हिन्दी उर्दू के झगड़े को मिटाने किया गया, ठीक उसी तरह दोनों को खुश रखने से यह सोचा गया कि हमारी राष्ट्रभाषा दो में लिखी जाय—नागरी में और उर्दू में। एक कर दक्षिण ने यह बात भी उठाई कि इस बचने के लिए हमारी राष्ट्रभाषा रोमन में लिखे। ये सभी समझौते-नीति के नतीजे हैं।

इन विचार-सारणियों के पीछे भाषा-विज्ञान का कोई सिद्धान्त नहीं है।

पहले तो यही बात गलत है कि राष्ट्रभाषा एक हो और उसकी लिपियाँ दो हों। जनता का मानस इसे कभी स्वीकार नहीं कर सकता। लिपि से किसी वर्ग या धर्म का सम्बन्ध जोड़ना मूर्खता है। इस पर शुद्ध वैज्ञानिक दृष्टि से विचार होना चाहिए।

वैज्ञानिक दृष्टि से विचार किया जाय तो उर्दू में कई कमियाँ हैं: (१) स्वर-चित्रों की अनुपस्थिति, (२) दीर्घ स्वरों एवं द्वि-स्वरों का बोध कराने के लिए अत्यन्त कठिन प्रणाली का अनुसरण-केवल एक 'यू' से य, ए, ई, का और 'वू' से औ, ऊ और ओ का काम चला लिया जाता है। इसका मतलब यह हुआ कि उर्दू को ठीक से पढ़ पाने के लिए पहले उर्दू भाषा का अच्छा ज्ञान होना बहुत जरूरी है। (३) नुक्तों का उपयोग व्यंजन वर्णों का सबसे महत्वपूर्ण भाग है। एक थोड़ी-सी मुड़ी आड़ी रेखा के नीचे एक नुक्ता लगाने से 'ब' बन जाता है एवं नीचे दो नुक्ते लगाने से 'य' और ऐ, ए, ई बन जाते हैं। ऊपर दो नुक्ते लगा देने से 'त' और तीन लगा देने से 'स' बन जाता है। ये नुक्ते आँखों को थका देते हैं। घसीट लिखने में ये अक्सर लगाए ही नहीं जाते। (४) आदि या मध्यस्थानों में कुछ वर्णों की आकृति का संकुचित या छोटी हो जाना तथा प्रायः जुड़े हुए संयुक्त वर्णों का प्रयोग। इस लिपि में राष्ट्रभाषा हिन्दी लिखी जाय तो उसका क्या रूप होगा, इसकी जानकारी फारसी-लिपि का अक्षर-से-अक्षर रोमन में नकल करने पर हो सकती है। डॉ. सुनीतिकुमार चतर्जी के मतानुसार इस पद्धति से लिखने पर अंग्रेजी के band, bend, bind, bond, bund, शब्द केवल b-and लिखे जाएँगे। इससे कहीं ज्यादा साफ और वैज्ञानिक तो रोमन है। ऐसी अपूर्ण और अवैज्ञानिक लिपि को ग्रहण

करने से कोई लाभ न होगा। प्रगतिशील मुस्लिम राष्ट्र भी इसको त्याग देते जा रहे हैं।

अब, देवनागरी उच्चारण की दृष्टि से दुनिया की सर्व-श्रेष्ठ लिपि है। देश की अन्य मुख्य भाषाओं की लिपियाँ इससे बहुत-कुछ मिलती-जुलती हैं, इस लिये देश के अधिकांश लोग इसे पढ़ते-समझते हैं। इतिहास को देखिए। मालूम होगा कि हिन्दी का जन्म और पोषण ही देवनागरी की गोद में हुआ है। देवनागरी, अपने रूप में हिन्दी से अधिक प्राचीन है। दोनों का नाता कभी टूटा नहीं। भारत की अन्य क्षेत्रीय लिपियों से देवनागरी का सगी बहनों का या चचेरी बहनों का नाता है। दक्षिण की लिपियाँ भी उसी सिद्धान्त पर बनी हैं। इसीलिए नागरी के अतिरिक्त किसी लिपि को राष्ट्रभाषा की लिपि बनाने से लाभ न होगा।

मुशीलचन्द्र बांधी

मेरी नाव आगे बढ़ी जा रही है

चलना है मुझको चला जा रहा हूँ,
सभी छोड़ आगे बढ़ा जा रहा हूँ,
मुझको नहीं मोह मिट्टी का, मैं तो
ऊपर से ऊपर चढ़ा जा रहा हूँ,
चलना हो जिनको चलें साथ मेरे,
मेरी नाव आगे बढ़ी जा रही है।

—अज्ञात

“कुछ शेर”

- (१) किसी ने तुमसे कुछ कह दिया है,
नज़र आ रहे हो पराए पराए,
मुलाकात की यह कौनसी सूरत ?
न हम मुस्कराए न तुम मुस्कराए।
- (२) मुझे तुम्हारी जुबाई का गम नहीं है,
बस ह्याल तुम्हारा होगा,
मेरी तो कट जाएगी तुम्हारी याद में,
पर क्या हाल तुम्हारा होगा।

—ज्ञानाणी उत्तम डी. “घायल”

पाकिस्तानी हमलावरों को....

ऐ दोस्त। इस पवित्र मंदिर के शिवाला की ओर न आना।
खबरदार, कहीं तुम इस हिमालया की ओर न आना॥
बर्ना हिमालया की बर्फ अंगारा भी बन सकती है,
या जिन्दगी मौत का सहारा भी बन सकती है।
ए हमलावरों, तुम्हारे नापाक इरादे कब तक रहेंगे ?
हिंद की फिजाओं में अमरीकी जेट उड़ते कब तक रहेंगे ?
अमरीकी ताकत पर खुद को शूरवीर न कहो,
बर्ना ये ताकत जहर का कटोरा भी बन सकती है।
ईमान को खो कर तुम्हीं ने बम्ब गिराए मस्जिदों पर।
गिरजाघरो को जलाया, और जुलम किया इन गुरुद्वारों पर॥
हिन्द के दुश्मन थे या साथ में खुदा के भी,
बर्ना ये जुलमते नास्तिकों का इशारा भी बन सकती है।
कश्मीर के सपने छोड़ो, लगी है तुम्हें बुरी हवा कहीं।
कश्मीर हिन्द की खुदबू है, तुम्हारे मर्ज की दवा नहीं॥
कश्मीर के खिलते बागों को कहीं तुम मत छेड़ना,
बर्ना कलियाँ इसकी तोपों की ज्वाला भी बन सकती हैं।
यह ‘गीतम’ की है सरजामी, ‘यहाँ नहीं है ‘भूतो’ के
हमराही।

‘बापू’ और ‘जवाहर’ के आँगन में पलती नहीं ‘अध्यूब शाही’
दुनिया को तुम मत कहो कि तुम हमलावर नहीं,
बर्ना यह झूठी बगावत शोला भी बन सकती है।
न जाने तुम किस बेखबरी के दम पे जीते हो ?
हम भाई कहें, जब तुम बने भाई के खूँ के प्यासे हो ?
कभी हमने शांति व प्रेम के फूल तुम पर बरसाए थे;
बर्ना आज इनसे सपों की माला भी बन सकती है।
कई बार तुमने वादे किए, अब खत्म करोगे भी ये जंग ?
‘यू. एन. ओ. में झूठी तसलिलियाँ दी, पर बदले
नहीं तुम्हारे रंग॥

अमरीका, ब्रिटन से दीड़ लगा कर चीन तक पहुँचते तो हो,
बर्ना ये संगीन आवतें भविष्य में बेवफा भी बन सकती हैं॥
भारत के हर जवाँ की रगों में ‘शंकर’ का सा जनून है।
जिनमें ‘प्रताप’, ‘शिवा’, ‘भगतसिंह’ का सींचा हुआ खून है॥
इन्हें तुम कहीं पराई टेंकों व जेटों से मत डराना,
बर्ना इनकी कुव्वत के आगे ये सब बेसहारा भी बन
सकती हैं।

—हातिस कानोरवाला

तब वतन ने पुकारा हमें ।

—हातिम कानोरवाला

किसी दुश्मन ने ललकारा हमें ।
जवानो, वतन ने पुकारा हमें ॥
जब वतन पे फँसी हैं काली घटाएँ;
‘मृत्यु’ के चमन से आई हैं विवेली हवाएँ;
दूर हिमालय से आती हैं स्फोट सदाएँ ।
मनी ही दीवारों से झॉक रहे, गद्दारों के साये ॥
जो की नैया पड़ी है भँवर में;
जो का जोर है हर डगर में,
वह है खतरा दक्षिण और उत्तर में ।
है हर कस्बों में, हर नगर में ॥
जो उठ रहे हैं यहाँ दुश्मनों के कदम;
जब है, उनको हटादो, तोड़दो अपना दम,
जमीर से नेफा चलो देश के हमदम ।
श्रीद हो जाओ, तुम्हें भारत माँकी कसम ॥
मन न आए तो तेरी जवानी क्या है ?
धार है, तलवार का पानी क्या है ?
को हों न चर्चा वह कहानी क्या है ?
लहू न दिया वह महादानी क्या है ?

तुम में अगर कोई जंग पर न जा पाए;
फर्ज है देश के ओर ढँग से काम आए,
लिए काफला खेतों में अपना पसीना बहाएँ ।
ज्यादा पैदावर हो, लाखों की भूख मिटाएँ ॥
उठो किसानो, देश में दूर तंगदस्ती हो जाएँ ।
उजड़ गई जो खेतियाँ फिर हरी हो जाएँ ॥
कारखानों, मिलों में काम होता रहे सरजोशी से;
कसम है, कोई बँठा न हो महलों में ऐश्याशी से,
अब उन गैर मुल्कों से फेर लो अपनी नज़र ।
क्योंकि उन्हींने फैलाए हैं जंग के जलते शर ॥
भारत को यकीनन स्वावलम्बी होना है ।
देश के कलकों को हमें अपने लहू से धोना है ॥
भारत के हर नरनारी को हाथ बटाना है ।
आजादी की खातिर लहू पसीना बहाना है ॥
जब यह लहू पसीना वतन के काम आएगा ।
तब अपनी आजादी का नग्मा फिर बहारें लाएगा ॥
आज लहू ने ही खुद दिया सहारा हमें ।
तब ऐ जवानो, वतन ने पुकारा हमें ॥

दी गीत गा रही....!

—रमेश डी. शील

कर दिया....
तोहके बंधनों को तोड़ने चल दिया ।
गीत की धड़कनों को सुनते—
मलती आँखों में मातृत्व मोड़ते,
हँसते हुए माँने ‘लाल’ खो दिया !
गुलामी - बंधन तोड़ने, सब कुर्बान कर दिया ।
बन रही ?
वह पवित्र, भूमि - बापूने जहाँ साँस ली,
गीतम महावीर की देह थी यहाँ पली,
स्थिर जहाँ देवरूप ले —
लघु से गुरुता चले,

नेहरु, सरदार, नेताजी — कई वीर यहाँ पले ।
फिर भी जैसे शब्दहीन पंक्तिकी कविता रही ।
आजादी आवादी बिना गुलामी सी बनी रही ।

गा रही....
लहू की बाढ दी,
शहीदी शहादत रही;
रस बह गया हाथ । गुंठ एक शेष रही ।
खून नापाक, दुःख पुकार —
निंद की न पल रही ।
दुश्मन की पदचाप तले मात आज मरती रही...
“हो तैयार” शहीदी ये गीत आज गा रही ।

“एफ की तमन्ना”

ऐ ! एफ.ई. वालो सुनलो मेरी बात
इस एफ ई ने तो कर दिया हमको मात
देख लो, देख लो —

हम लटक ही गये एफ. ई. में ॥
इन्टर में हमने फिजीक्स किया;
केमिस्ट्री में खूब स्कोर किया,
मैथ्स में अग्रवाल को याद किया
यूनिवर्सिटी ने सैकंड क्लास दिया
मिल गया-मिल गया —

दाखिला एस. पी. कॉलेज में ॥
फिजीक्स के बदले अप्लाइड मिली
केमिस्ट्री की कीमत कुछ न मिली
जब आई सामने धुरन्धर सरवेइन्ग
अग्रवाल सी कोई न क्लास मिली—२
बोर किया- बोर किया—

इलेक्ट्रीकल स्टाफ ने ॥
इन्जन साईन्स कुछ आता नहीं
मेटिरियल भी रट पाता नहीं
मशीन ड्राइन्ग कुछ समझता नहीं
सर्वे ड्राइन्ग में मन भाता नहीं—२
क्या कहें-क्या कहें—

यही करता रहा एफ. ई. में ॥
वर्क शॉप की क्या बस बात कहें
प्लेनिन्ग विद्या समझता नहीं हूँ
फिटिंग में फिटिंग आती नहीं है
स्मिथी का तो एक्जाम ही नहीं है—२
हो गया हो गया—

फिर भी सबमिशन मार्च में ॥
सब मिशन की जब नोटिस हुई
जी. टी. ग्लास की पूछ हुई
तैयारी एक्जाम की शुरु हुई
एफ. ई. की तमन्ना पूरी हुई २.
मिल गया-मिल गया—

एटी. केटी, हमें एफ ई में ॥

ए. आर. खेतान

“माइर्न दोहे”

आज करे सो काल कर, काल करे सो परसों,
इतनी जल्दी काहे को, जब जीना हूँ तुझे बरसों ।

मरना मरना सब कोई कहे, स्युसाइड करे न कोई,
जो सब कोई स्युसाइड करे, तो भूखों मरे न कोई ।

मन मरे, माया मरे, मर मर जात सब फकीर,
एक दिन ऐसा आएगा, जब रह जाएंगे सब अमीर ।

प्यार मुहब्बत सब कोई कहे, पर करे प्यार न कोई,
जो जग में किस से प्यार करे इंजिनीअर बने सोई ।

बड़ा हुआ तो क्या हुआ जैसे राजाभाई टावर ।
जब “घायल” कुछ न समझे क्या है । धरी फेज पॉवर ।

रचयिता :—ज्ञानानी उत्तम डी. “घायल”

एक अन्य दुनिया

यह कौन कौन आर्तनाद कर रहा है ?
यह कौन आँसुओं से भीगा गीत गा रहा है ?
यह कौन आस का दीया जलाए,
मेरी ओर क्षण प्रतिक्षण बढ़ता आ रहा है ?
यह कहाँ खड़ा किया है मुझे समय चक्र ने ?
जहाँ आग की बरसात हो रही है ।
चोंच तारे पिघलकर सूर्य बन गए हैं ।
मुँह कफन फाड़े क्या दिखा रहे हैं अपने सीने में ?
प्रतिक्षण मुक्ति-याचना कर रहे हैं ।
कहीं यह मृतप्रेमियों की दुनिया तो नहीं ?
कहीं मरकर भी तो तड़प नहीं रहे हैं वह ?
कहीं साथियों का खयाल तो नहीं आ रहा उन्हें ?
कहीं एक पल मुर्दा दिल जीने को तो नहीं मचल रहा ?
हाय । ये मेरे खयालों की दुनिया,
जहाँ मुझे उसकी झलक दिखाती है ।
जहाँ मैं औरों के साथ लाश होकर भी,
उठ जाता हूँ अपने साथियों के लिए ।
ओ सूर्य के दहकते गोले । आज, मेरे दिल में समा जा ।

—जंग बहादुर सिंह

“ हाइ रे वेसर ”

कदर्हि कदर्हि अहिङो इल्फाक थींदो आहे, जो शइ हथ में हंडी तबि पिया उन शैजी प्रोल्हां कंदासीं। चशिमो अखियुनि ते चढयलु हंडो आहे त बि पिया सोचींदासीं त किये विसारे आया आहियूं। हेठि कुडु अहिङा मिसाल पेश करिया थो।

(१) हिक माणूअ खे छटी विसारे अचण जी आदत हुई जहि करे संदसि जाल से दाढी तकलीफ थींदी हुई ऐ पाण बि परेशान थींदो हो। हिक दीहु घर मां सोचे निकितो त अजु खां पोइ छटी असुल कान्ह विसारींदुसि। जदर्हि शाम जो घर में वापसि आयोत छटीह हथ में हुअसि। खुशीअ बिचा जाल खे चयाई “अडी टोपण माउ। दिसीं थी मां अजु छटी वापसि खणी आहियो आहियों। खबरदार जो अजु खौवठी मूखे वेसर खाधो चयो अथई। जोणसि बि खिलंदे चयुसि “पर तव्हां त मुबुह जो छटी खणणु ई विसरी बिया हुआ ? ही त तव्हां मुल मां बिए कहि जी खणी आहिया आहियो”।

(२) मशहूर साइन्सदान अडीसन बि वेसर खाधनि मां हिकु हो। हिक दफे कहि मुसाफिरीक ते वजी रहियों हो। जदर्हि ट्रेन हलण शुरू थी त मुख जो साहु खयाई त हिन मेरे का बि शइ कान्ह विसारी अथमि। वाटते समूरियूं शयूं दिसंदो ई रहियो त का शइ रहिजी न वजे। जदर्हि स्टेशन ते लथो त बरी बि सामान ते पछाड़ीअ जो हिकु दफो नजर फेरायाई जदर्हि समूरो सामान कूलीअ जे कंध ते रखियाई त कूलीअ पुछियुसि त का शइ रहिजी त कान्ह वेई आहे ? “भाई हिन दके त का बि चीज कान्ह विसारी अथमि”। पर जीअ ई जाल जे सूटकेस ते नजर पियसि त यादि आयुसि त पहिजी जोइ खे त अगियेई स्टेशन ते विसारे आहियो आहिया।

(३) हिक दफे हिकु वेसर खाधो, हिकु हजाम अ हिकु गंजो सफर ते निकता। रस्ते ते रात थी त हिक हंधि मुम्हण जो ख्यालु कयाऊं, पर पाण में फ्रैसलो कयाऊं

त वारेसां व मुम्हन ऐ हिकु पहिरो दिजे। पहियांहीं हजाम जो वारो आयो। हजाम वक्त काटण लाइ वेठो वेसर खाधे जा वार कटण। जदर्हि हजाम जो टाईम पुरो थियो त हुन वेसर खाधे खे उथारियो। वेसर खाधे उथण सौ हिक वदी ओबासी दिनी अ मथो खन्हुणु शुरू कयाहीं। पर मथे ते वार न दिसी चवण लगे “अरे भाई हजाम ! मइलूम थो थिए त मुल मां गंजे खे उथारियो अथई”।

(४) हिकु प्रोफेसर वेसर खाधो हो। जदर्हि का चीज गोलिहींदो हो त लमंदी ई कान्ह हुअसि। हिक दीह छा कयाई जो सभिनी शयुनि जी हिक लिसट ठाहि-याई त कहिडी शइ किये रखियल आहे। मिसाल तोर किताब कबट में, जुती टेबल हेठो.....पाण उन वक्त कुरिसीअ ते वेठो हो सो लिसट में लिख्याई प्रोफेसर कुरिसीअ ते।

बिन दीहन खां पोइ वेठो ही लिसट खणी शयूं भेटण त सम शयूं पहिजियुनि जागुनि ते आहिन या न ? बियोत सम कुछ लिसट भूजिव हो। पर पाण ऊन वक्त कुरिसीअ ते कान वेठल हो, सो अची मुंझियो त प्रोफेसर केदोह गुम थी दियो ? शाम जो संदसि हिकु संगती उते अची निकतो। प्रोफेसर खे परेशान दिसी कारण पुछियाई ? प्रोफेसर खेसि समूरी गालह करे बुधाई। संदसि संगतीअ खे प्रोफेसर जे सुभाअ जी खबर हुई। हुन प्रोफेसर खे चयो “तू कुरिसीअ ते वेहु त मां थो शयूं भेटियों”। प्रोफेसर उन वक्त कुरिसीअ ते वेठो हो। जदर्हि शयुनि जे लिसट में संदस नालो आयो त संदसि संगतीअ वाको करे चयो” इशो प्रोफेसर त कुरिसीअ ते बराबर लिसट भूजिव वेठो आहे”। तदर्हि प्रोफेसर खे पाण ते खार लगण लगा त अजायो ऐतिरो वक्त परेशान थियुसि।

उत्तम डी. ज्ञानाणी “वायल”

(बी. ई. मिर्कनिकल)

“खुशीम जो खजानो”

हिक किलार्क पहिजे आफिसर खे चयो त खेस अजु जल्दी मोकल खपे। सबब पुछण ते जवाब दिनाई त जालखे घर जी सफाई करण में मदद कंदुस। संदस आफिसर तहि ते बराणियो “काल्ह अजां तुहिजी जाल हिते आई हुई अं चई वेई आहे तं मुहिजे मुडिस खे कर्दाहि बि जल्दी मोकल न दीदा करियो, न त हू घर में अची मुहिजो मथो थो खाजे अं तंग थो करे।”

किलार्क खिलदे जवाब दिनो, “मौ समझंदो होस त हिन दुनिया में मूखौ बधीक गशा केर बि कान हणी सधंदो हूंदो। पर अजु मूखे खबर पेई मुहिओ बिको गुरू आहे। सचु पचु त अजां ताई मू शादी बि कान कई आहे।

उत्तम डी. जानाणी “घायल”

(बी. ई. मिकैनीकल)

★

बहादुर सिपाही

दिसु! दिसु ओ जहान जा बहादुर सिपाही,
पहिजे अखियुन सौ दिसु अजु इन्सान जी तबाही।

गोलियुन जो आवाज बुधु हिन्द जे सरहदनु ते,
रतो छाण लगी पेई आहे नेफा जे सरहदनु ते,
बिशी बेठो आहे अखियूं अयूब कश्मीर में,
दिसु! दिसु हू दुश्मन जा गोला कछ जे हनु न में।
सभिनी दिसु गदिजी कई आहे हिन्दु सां बेवफाई,
दिसु दिसु.....

दिसु हू गाफिल मुतल आहिन कीअं अजु निड में,
शहीद पिया थियन सपूत भारत जा दिसु जंग में,
दिसु हू अमीर मेड़ीन था अनाज पहिजे कोठयुन में,
हैरान व परेशान आहे मुफलिस अजु बुखन में,
अजु बुधण में नथी अचे उहा पखियुन जी गोश गवाई,
दिसु दिसु.....

आडवानी एम. पी.

(बी. ई. मिकैनीकल)

ही समो

छा उहे यार आहिन जे मुंहिजे गम में था चिथळें कनि ?
छा उहे यार आहिन जे मुंहिजे दर्द खें था बीणो कनि ?
छा उहे यार आहिन जे मुंहिजे दुःख में था पहिजो सु
दिसनि
छा उहे यार आहिन जे मुंहिजे आह में था राह दिसनि
उफ ! कहिडो जमानो आ ?

बर खोलियो, साह थो मुंझे,
अंदहि में मां हीउ छा दिसी रहियो आहिया ?
हीअ धुंधलन जी छन छन, हीअ बोलतलन जी टन टन,
हीअ नाजतीन जी डोड़ डुक, हीअ अत्तुर जी खुशबू,
हीअ पैसे जी बादशाही, हीअ शाहकार जी शाही,
हीउ सभु मां छा पसी रहियो आहियां ?

उफ ! बाढी मूंझि आ,
जरा मस्तक ते पघर जूं बूंद त दिसो।
हीउ वरी मुंहिजे दुख में कहिजो रोदन आ ?
हीउ वरी कहिडो बार आ, जो थुजु लाइ थो तड़फे ?
हीउ नरी केर आ जो कुत्ते आंयो खसे आए ?
हीउ वरी केर आ जो खंधी खंधी थो साहु दिए ?

छा जमाने जी गर्वश आ,
चीधारी लाल गुलाब में हीउ मोगाई छो आ ?
समिश्र में नथो अचे,
छो? छा थियो ?

अजु हृदय छो जोर सां थो घड़के
हा बेसो अचु, अजा जोर सां बुघाइ
हीउ नाज नखरा सभ बाहिरियों बनो आ
अंदर में सभ पोलम पोल आ।

भाटिया जे. टी.

बी. ई. सीधोल

(एक्स-स्टुडेंट)

PRIZE WINNING ARTICLES

(i) *English (Technical)*

FIRST PRIZE :—"Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation" Laser.
By PRADIP AJMERA—B. E. (ELEC.)

SECOND PRIZE :—"Autobiography of a J 65 Triode".
By ANAND VIJAY KUMAR—B. E. (ELECT.)

(ii) *English (Non. Technical)*

FIRST PRIZE :—"Role of Defence Science in India of the Past".
By SRI. SUSHIL N. PANDHI—S. E. (E).

SECOND PRIZE :—"Can We not Avoid War".
By SRI. RAJAN P. GADKARI—B. E. (M)

(iii) *Hindi*

FIRST PRIZE :—(1) "Tab Watan Ne Pukar Hamen"
(2) "Pakisthani Hamlawaron Ko"
By SRI. HATIM KANORWALA—F. E.

SECOND PRIZE :—Saira Suraj
By SRI. S. M. VERHANI—B. E. (C)

(iv) *Marathi*

FIRST PRIZE :—Vijay
By SRI. S. M. INGALE—S. E. (M)

SECOND PRIZE :—"Ashi Ka Vaireen Jhatisa Aaj ?"
By MISS. S. G. PARANJAPE—S. E. (C)

(v) *Gujarati*

FIRST PRIZE :—"Office Na Klark Nu Jivan Kavan"
By SRI. ASHOK K. BERAJWALA—S. E. (E.)

SECOND PRIZE :—"Have Varta Lakhavi Jh Nati"
By SRI. S. K. PATEL B. E. (MECH)

DEAR FRIENDS,

When you think of Books !
To buy or sell,
School, College or TECHNICAL,
New & Second hand or on Hire

ALWAYS VISIT

BHAVAN'S BOOK STALL

BHAVAN'S COLLEGE, ANDHERI,
BOMBAY-58.

REMEMBER

WE HAVE ALL ENGINEERING MATERIALS AND BOOKS FOR SALE ON 10% DISCOUNT.

With best compliments

of

COLLEGE CANTEEN

BHAVAN'S COLLEGE, ANDHERI
BOMBAY - 58

Proprietor—A. M. KUTTY.

With the Best Compliments from:

PSG

INDUSTRIAL
INSTITUTE

COIMBATORE :: SOUTH INDIA.

Dont Miss — Purchase Now

A TEXT BOOK OF IRRIGATION
(FOR DEGREE AND DIPLOMA STUDENTS)

by

V. S. CHANDRASEKHARA

ASST. PROFESSOR IN CIVIL ENGG.

S. P. COLLEGE OF ENGG.

ANDHERI, BOMBAY 58.

Price Rs. 14/-

Copies can be had from the Publisher:

M/s Rakamari Book House

No. 77, Mahatma Gandhi Road,
CALCUTTA-9.

Statement about ownership and other particulars about "SARJANIKA" as required by Form IV (Rule 8) of the Registration of Newspapers (Central) Rules 1956.

1. Place of Publication	..	..	..	Bombay.
2. Periodicity of its Publication	..	..	..	Annual.
3. Publisher's Name	..	..	..	R. H. Chokhavatia.
Nationality	..	..	..	Indian.
Address	..	..	..	Bhavan's Sardar Patel College of Engineering, Andheri, Bombay-58.
4. Printer's Name	..	..	..	R. H. Chokhavatia.
Nationality	..	..	..	Indian.
Address	..	..	..	Bhavan's Sardar Patel College of Engineering, Andheri, Bombay-58.
5. Editor's Name	..	..	..	R. H. Chokhavatia.
Nationality	..	..	..	Indian.
Address	..	..	..	Bhavan's Sardar Patel College of Engineering, Andheri, Bombay-58.
6. Name and Addresses of individuals who own the newspapers & partners or shareholders holding more than one percent of the total capital	..	..	..	Bharatiya Vidya Bhavan Registered under Societies Registration Act XXI of 1860 and Bombay Public Trust Act 1950, No. F-358 (Bombay).

I, Principal, R. H. Chokhavatia, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

R. H. CHOKHAVATIA,
Signature of Publisher.

For all your

TESTING PROBLEMS

WE OFFER:

Metal Testing Machines.

Sand Testing Machines.

Instruments for Telecommunication
(Telephony, Radio & TV) Engineering.

Instruments for Microwave
Engineering.

Surveying Instruments.

Instruments for Nucleonic Engineering.

Electronic Instruments for Non-
Destructive Tests of Metals.

Concrete Compression Testing Machines
upto 400 Tons.

Synthetic & Plastic Testing Machines.

Paper Testing Machines.

Moisture Tester for Timber.

&

Electrical Measuring Instruments

Gram: 'TESTOOL'

KAYBEE & COMPANY
13, BRABOURNE ROAD, CALCUTTA 1.

Phone: 22-8167
22-8168

*Two outstanding
Fortnightly Journals*

BHAVAN'S JOURNAL
(ENGLISH)

SAMARPAN
(GUJARATI)

devoted to
LIFE, LITERATURE & CULTURE

Send your subscription order to:

Bharatiya Vidya Bhavan
JOURNALS DEPARTMENT
CHOWPATTY, BOMBAY-7.

Phone : 3 5 5 1 6 2